

Prinsipp- og handlingsprogram 2013-2017

– Vi tar hele Norge i bruk

1. SENTERPARTIETS VERDIGRUNNLAG	5
LANGSIKTIG FORVALTNING	5
SAMFUNNET BYGGES NEDENFRA	6
DEMOKRATISK FELLESSKAP I NASJONALSTATEN.....	6
DELING AV SAMFUNNSGODER	7
TA HELE NORGE I BRUK.....	7
2. LANGSIKTIG FORVALTNING	8
MILJØ – STYRKING AV DET BÆREKRAFTIGE SAMFUNNET	9
ENERGIPOLITIKK.....	11
ØKT PRODUKSJON AV FORNYBAR ENERGI	11
OLJE OG GASS.....	12
AREALPOLITIKK – VERN GJENNOM BRUK	13
NATURMANGFOLDET MÅ SIKRES	14
MATJORDA MÅ BEVARES	14
VERNEDE OMRÅDER	14
ROVDYRPOLITIKKEN MÅ SIKRE BÆREKRAFTIG BRUK	15
ØKONOMISK POLITIKK – BALANSE OG GEOGRAFI	18
STATENS PENSJONSFOND	18
SKATTER OG AVGIFTER	19
BOLIGPOLITIKK	21
ALENEBOENDE OG SINGLE	23
3. SAMFUNNET BYGGES NEDENFRA	24
FRIE OG ANSVARLIGE ENKELTMENNESKER.....	24
VALGFRIHET OG TRYGGHET FOR FAMILIEN	25
KVALITET I BARNEHAGENE.....	26
ET BARNEVERN MED BARNET I FOKUS.....	26
KULTUREN BINDER MENNESKER SAMMEN	27
IDRETT	28
BEVAR MANGFOLDET I SPRÅKET	28

SIKRE ET MANGFOLD AV MEDIER	29
MER ROM FOR FRIVILLIG SEKTOR.....	29
INTEGRERING SKJER LOKALT	31
LOKALT FOLKESTYRE.....	32

4. DEMOKRATISK FELLESSKAP I NASJONALSTATEN 34

EFFEKTIV FORVALTNING	35
KIRKE, RELIGION OG LIVSSYN.....	37
JUSTISPOLITIKK	38
POLITIET	39
KRIMINALOMSORG	40
DOMSTOLENE.....	40
BEREDSKAP	41
FRI RETTSHJELP	41
FORSVAR- OG SIKKERHETSPOLITIKK	42
INTERNASJONAL POLITIKK	44
EU OG EØS	46
NORDISK SAMARBEID	47
INNVANDRING.....	49
ARBEIDSINNVANDRING	49
ASYLPOLITIKK	50
URFOLK OG NASJONALE MINORITETER.....	51
SAMETINGET	51
SAMISKE NÆRINGER	51
NASJONALE MINORITETER.....	52

5. DELING AV SAMFUNNSGODER 53

FORDELING – UTJEVNING AV GEOGRAFISKE OG SOSIALE FORSKJELLER.....	53
ARBEID – DET SKAL LØNNE SEG Å JOBBE.....	54
UTDANNING OG FORSKNING - LÆRING FOR ALLE	56
GRUNNSKOLE – EN HELHETLIG SKOLEDAG FRAMFOR HELDAGSSKOLEN	57
VIDEREGÅENDE OPPLÆRING	58
HØYERE UTDANNING	59

FORSKNING	60
LÆREREN	60
RÅDGIVNINGSTJENESTEN	61
LIVSLANG LÆRING	61
HELSE – FOREBYGGING FRAMFOR REPARASJON	64
EN FOREBYGGENDE HELSESEKTOR.....	64
SAMHANDLING MELLOM KOMMUNEHELSETJENESTEN OG SPESIALISTHELSETJENESTEN	66
BIOTEKNOLOGI - ETISKE DILEMMA OM LIV	66
ELDREPOLITIKK: LIV TIL ÅRA, IKKE BARE ÅR TIL LIVET	68
VALGFRIHET TIL Å BO HJEMME	69
SATSING PÅ REHABILITERING OG TILPASSEDE HJEMMETJENESTER	69
EN NY PÅRØRENDEPOLITIKK.....	70
KAMP MOT ENSOMHETEN.....	70
KVALITETSLØFT I SYKEHJEM – OG Plass NÅR DU TRENGER DET	71
KRAFTTAK FOR DEMENSOMSORGEN.....	71
FLERE ANSATTE I OMSORGSSEKTOREN	72
SYKEHUS	73
STYRINGSMODELL	73
SYKEHUSSTRUKTUR – LOKALSYKEHUSENES Plass.....	74
FINANSIERING	74
PSYKIATRI OG RUSOMSORG	75
VELFERDSYTELSE – YTE ETTER EVNE, FÅ ETTER BEHOV	76
6. TA HELE NORGE I BRUK	78
AKTIV DISTRIKTS- OG REGIONALPOLITIKK	79
INDUSTRI	81
REISELIV	82
MINERALNÆRINGEN	83
MARITIM NÆRING.....	83
MATLANDET NORGE.....	84
LANDBRUK – NORSK SELVFORSYNING SKAL SIKRES.....	84
EIENDOMSPOLITIKKEN I NORGE	85
JORDBRUK OVER HELE LANDET	85
BÆREKRAFTIG LANDBRUK	86
DYREVELFERD.....	86

STERKT IMPORTVERN	86
SKOGBRUK OG VIDEREFØREDLING.....	86
REINDRIFT	87
PÅ LAG MED NORSKE FORBRUKERE	87
UTDANNING OG REKRUTTERING, FORSKNING OG INNOVASJON.....	88
FISKERI OG HAVBRUK	89
SAMFERDSEL – FOR UTVIKLING OG VEKST I HELE LANDET.....	91
VEI.....	92
GANG- OG SYKKELVEI.....	93
JERNBANE.....	93
KOLLEKTIVTILBUD.....	93
LUFTFART	94
SJØ OG HAVN	94
BREDBÅND OG TELEFON – DEN DIGITALE ALLEMANSRETTEN	95
POST	95

1. SENTERPARTIETS VERDIGRUNNLAG

Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra. Vi vil ha et samfunn med frie selvstendige mennesker som med tro på egne evner tar ansvar for sitt eget liv, for fellesskapet og natur og miljø. Partiets menneskesyn har utspring i det kristne verdigrunnlaget og humanistiske verdier i pakt med dette. Hvert menneske er unikt og uerstattelig, og respekten for menneskeverdet er overordna andre verdier.

Senterpartiet vil sikre den private eiendomsretten. Trygghet rundt retten til eiendom er viktig for den enkelte og utviklingen i et land. Senterpartiet arbeider for å sikre eiendomsrett til de mange og desentralisering av makt, kapital og bosetning.

Senterpartiet er et folkestyreparti. Respekten for det grunnlovsfestede folkestyret og den fremste statsmakten, Stortinget, har særpreget Senterpartiet. Kjernen i sjølråderetten er å sikre folkestyret og en god velferdsutvikling for hele folket gjennom nasjonal produksjon, samvirke og eierskap til naturressurser. Senterpartiet skal være et parti for dem som ønsker internasjonalt samarbeid mellom suverene demokratiske nasjonalstater, og med et sterkt FN for å løse globale utfordringer i fellesskap.

Sjølråderetten forutsetter en sterk nasjonalstat, et levende folkestyre – og et inkluderende nasjonalt fellesskap.

Senterpartiets stortingsvalsprogram for 2013–17 presenterer vår politikk for å bygge det Norge vi er glad i. Denne politikken går gjennom langsiktig forvaltning, et samfunn bygget nedenfra, et demokratisk fellesskap i nasjonalstaten, deling av samfunnsgodene og en politikk som tar hele Norge i bruk.

Langsiktig forvaltning

Senterpartiet tror på forvalteransvaret. Ressursene skal høstes på en måte som ikke forringer mulighetene til framtidige generasjoner. Dette preger partiets syn på naturen, miljøet og økonomien. Kortsiktige økonomiske hensyn skal vike for det langsiktige forvalterperspektivet. Vi ønsker ikke et konserverende vern.

Bærekraftig bruk er den beste måten å sikre ressursgrunnlaget vårt på sikt. Vi vil sikre nasjonal og lokal råderett over naturressursene og mener at forvaltningen i størst mulig grad må skje lokalt.

Samfunnet bygges nedenfra

Forutsetningen for et levende folkestyre er nærhet, likeverd og korte avstander mellom de som fatter beslutninger og de som berøres av dem. Senterpartiet vil desentralisere beslutninger slik at flest mulig kan delta i samfunnsutformingen. Fellesskap og likeverd mellom folk innebærer at makt, kapital og eiendom bør spres på mange hender. Tillit og sosial kapital mellom likestilte borgere bidrar til trygge og levende lokalsamfunn.

Senterpartiet ønsker levende lokalsamfunn over hele landet, lokalsamfunn som har handlefrihet og sjølråderett. Senterpartiet tror at frie mennesker som får tillit også tar ansvar. Sammenhengen mellom rettigheter og plikter blir tydeligere i oversiktlige samfunn. Opplevelse av fellesskap og felles identitet er viktig for å inkludere og integrere alle.

Demokratisk fellesskap i nasjonalstaten

Folkestyret kan ikke tas for gitt og må stadig vitaliseres. Senterpartiet ønsker å styrke de folkevalgte rolle og gi lokale og regionale folkevalgte økt myndighet over egen utvikling. Byråkrati og offentlig forvaltning må begrenses på alle nivå for å unngå at teknokratisk styring vinner plass på bekostning av politiske beslutninger.

Et sterkt folkestyre forutsetter en velfungerende nasjonalstat. Dagens verden forutsetter samarbeid for å skape fellesgoder og for å bekjempe felles problemer. Varige samarbeidsløsninger forutsetter imidlertid respekt for de selvstendige nasjonalstater. Senterpartiet ønsker ikke å overføre myndighet til overnasjonale organer og er en garantist mot EU-medlemskap. Senterpartiet vil si opp EØS-avtalen og erstatte den med handels- og samarbeidsavtaler med EU. EØS-avtalen undergraver den velfungerende norske modellen.

Deling av samfunnsgoder

Senterpartiet ønsker rettferdig utjevning mellom sosiale grupper, mellom regioner og mellom fattige og rike land i verden. Denne utjevningen bør skje i skjæringspunktet mellom markedet, frivilligheten og det offentlige. Rettferdig fordeling er en av grunnpilarene i den norske velferdsstaten. Mennesker som har like økonomiske og sosiale muligheter vil møtes på mange arenaer og danne fellesskap. Dette skaper tillit og samhold i samfunnet. Dette vil Sp arbeide for å opprettholde gjennom vår norske arbeids-, velferds- og skattemodell.

Ta hele Norge i bruk

Senterpartiet mener det er god samfunnsøkonomi å utnytte naturgitte og menneskelige ressurser i hele landet. Det er et politisk ansvar å sørge for balansert regional utvikling, en aktiv distriktpolitikk og tilgang til kompetent arbeidskraft i alle deler av landet. Verdiskaping krever at det offentlige driver en aktiv næringspolitikk og sikrer nasjonalt eierskap til naturressursene. Offentlig eierskap kan være hensiktsmessig i næringer og bedrifter med nasjonal, strategisk betydning. Utvikling av infrastruktur skal være framtidsrettet og gi like muligheter til utvikling for næringsliv og innbyggere over hele landet.

2. LANGSIKTIG FORVALTNING

Senterpartiet vil utvikle et samfunn basert på forvaltertanken – at det vi har i dag skal overlates til neste generasjon i bedre stand enn da vi overtok det. Dette preger vårt syn på naturen, miljøet og økonomien. Det overordnede prinsippet for miljøpolitikken og den økonomiske politikken vår er derfor økonomisk utvikling innenfor rammene av bærekraftig bruk. Ressursene skal brukes på en slik måte at de varer lenge og ikke utpines av for intensiv bruk eller forurensing. Veksten skal ikke være større enn naturen og samfunnet kan tåle.

I Senterpartiets miljøpolitikk står mennesket i sentrum. I vårt økologiske helhetssyn har mennesket et naturlig ansvar for å ta vare på naturen og miljøet. Menneskets framtid er avhengig av at naturens funksjoner, produksjonsevne og mangfold opprettholdes. Senterpartiet står i en tradisjon som mener at ressursene nyttes best gjennom bærekraftig bruk. Vi kan ikke frede oss til en bærekraftig utvikling. Folkelig deltakelse og engasjement er derfor en av bærebjelkene i vår miljøpolitikk.

Senterpartiet vil sikre nasjonal og lokal råderett over naturressursene, slik at avkastningen kommer alle til gode. De som har ressursene som grunnlag for sitt virke, skal delta i forvaltningen av disse. Forvaltningen må bygge på kompetansen som finnes i de naturbaserte næringene og forankres i lokaldemokratiet. Det er et mål at lokalsamfunnene som har rike naturressurser skal få nyte godt av dette i form av arbeidsplasser, kompetanse og inntekter.

Norge er i en situasjon der vi skal balansere en stor oljesektor og høy kredittvekst opp mot primærnæringer og fastlandsindustri. Vi vil føre en politikk for å utvikle alle deler av norsk produksjonsøkonomi og vil bruke politiske virkemidler aktivt for å sikre dette. Det norske næringslivet skal i størst mulig grad drives på en energieffektiv måte og baseres på bærekraftig bruk av fellesskapets ressurser.

Klimaendringene, presset på ressursgrunnlaget og framtidig behov for mat og energi er de mest grunnleggende utfordringene verden står overfor. Skal vi klare å løse miljøutfordringene må den økonomiske politikken spille på lag med

miljøet og være langsiktig. Hensynet til økosystemene må være overordnet økonomisk vekst. Norge har et stort ansvar for, og bidrar aktivt til, internasjonale løsninger for en mer bærekraftig utvikling globalt.

Det er nødvendig at noen ressurser, også de fornybare, forblir ubrukte. Prosessen for å velge ut vernetiltakene må være utformet på en måte som er åpen, praktisk gjennomførbar og som respekterer at det i mange sammenhenger dreier seg om privat grunn.

Miljø – styrking av det bærekraftige samfunnet

Naturen er grunnlaget for alt liv og all aktivitet. Senterpartiet mener at en av de viktigste politiske oppgavene i dag er å bidra til livskraftig natur med stort biologisk mangfold. For å få til dette må miljøpolitikken ha folkelig grunnlag, være forståelig og skape engasjement i folket.

Det er bred vitenskapelig enighet om at vi kan vente oss global temperaturøkning, heving av havnivået, endring i nedbørsmønstre og vindsystemer, tap av biologisk mangfold og forverra levekår som følge av klimaendringene. Prinsippet om at forurenser skal betale må gjelde både globalt og nasjonalt. Alle land kan med rette hevde at deres utslipp bare utgjør en liten del av den totale forurensingen i verden. Senterpartiet vil derfor være en pådriver for at det framforhandles ambisiøse og langsiktige internasjonale klimaavtaler.

Det er samtidig avgjørende at Norge viser vilje til handling og å skape praktiske resultater på hjemmebane. Norge er i besittelse av fornybare energiresurser som gir stort potensial for miljøvennlig drift i industrien og primærnæringene. Som forvalter av petroleumsforekomster har vi et stort ansvar for klimaproblemet. Vi har gode muligheter til å bidra med tiltak og ny teknologi som vil bringe verden nærmere å løse klimaproblemene, både gjennom en mest mulig miljøvennlig utvinning av petroleumsressursene, og ikke minst en nødvendig overgang til fornybar energi. Vi har kompetanse og økonomisk handlefrihet som gjør oss egnet til å påta oss lederansvaret for å utvikle nye energikilder. Vi må bruke politiske og økonomiske virkemidler for å skape en industri som bruker fornybar energi.

Klimavennlig industri skal bli et av Norges industrielle fortrinn. Senterpartiet vil skape grønne arbeidsplasser i hele landet. Vi vil satse på utvikling av klimateknologi både som grunnlag for en mer miljøvennlig politikk og for næringslivets konkurransekraft.

Skogen er en viktig del av løsningen i klimapolitikken. Skogen i Norge tar opp CO₂ tilsvarende halvparten av de norske klimautslippene. Aktiv skogpolitikk er en jordnær, konkret og billig måte å bidra til å nå klimamålene på. Den bidrar også til sysselsetting og verdiskaping.

Senterpartiet vil:

- redusere nasjonale utslipp i alle sektorer gjennom å oppfylle klimaforliket
- jobbe for å få på plass virkemidler som sikrer at målet om maksimal temperaturøkning på to grader nås
- at hoveddelen av norske klimakutt skal tas innenlands. Klimapolitikken skal utformes slik at den underbygger andre viktige samfunnshensyn, som industriell utvikling, matproduksjon og bosetting i hele landet
- bruke skogplanting og uttak av skogressursen offensivt som et CO₂-reduserende tiltak
- sikre en storstilt satsing på bioenergi, andregenerasjons biodrivstoff og annen fornybar energi
- fase inn ny og miljøvennlig kjøretøyteknologi og gjøre det lettere å velge kollektivtransport
- legge til rette for at veksten i persontransport i byene og større tettsteder skjer ved hjelp av kollektivtransport, sykkel og gange
- sikre energieffektive bygninger gjennom å stille energikrav til nybygg og få på plass virkemidler som sikrer energieffektivitet i eksisterende bygninger. Dette må skje innenfor økonomiske rammer som kan tåles av de berørte, som førstegangsetablerere.
- fase ut bruk av oljekjeler i husholdninger og som grunnlast innen 2020
- at staten skal inngå et forpliktende samarbeid med kommunesektoren for å løse ut flere klimatiltak
- øke innsatsen på forebygging av klimaskader som bevilgninger til flom-, erosjons- og rassikring og sikring av infrastruktur

- at revisjon av konsesjonsvilkårene for kraftutbygginger skal bidra til gode miljøtiltak og mest mulig naturlig artsmangfold i de utbygde vassdragene
- intensivere innsatsen med å rydde opp i forurenset jord og sjøbunn

Energipolitikk

Den norske energipolitikken, med hjemfallsrett og nasjonalt og lokalt eierskap til naturressursene, har vært avgjørende for at inntektene fra naturressursene har kommet fellesskapet til gode. Senterpartiet vil opprettholde og sikre denne modellen slik at velstanden også kommer framtidige generasjoner til gode.

Trygg og stabil energiforsyning er en forutsetning for at folk skal kunne leve gode liv og drive næringsvirksomhet i hele landet. Utbyggingen av et robust el-nett er en prioritert oppgave for Senterpartiet og en forutsetning for forsyningsikkerhet, utbygging av fornybar energi og ny næringsutvikling. Det er viktig at konsesjonsprosessen for el-nett er effektiv og i god dialog med lokale myndigheter.

Gjennom effektive løsninger skal energiforbruket reduseres i husholdninger, industrien og i transportsektoren. Senterpartiet vil jobbe for at mest mulig av oppvarmingen skjer ved bruk av miljøvennlig varme som bioenergi.

Økt produksjon av fornybar energi

Det er et mål at mest mulig av energien vi bruker er fornybar. Satsing på produksjon av fornybar energi og teknologiutvikling gir grunnlag for næringsutvikling og verdiskaping i Norge. Med innføringen av de grønne sertifikatene ble grunnlaget for en storstilt fornybar utbygging lagt. De fornybare energiressursene skal utvinnes og brukes på en mest mulig skånsom måte for naturen og for samfunnet. Senterpartiet vil arbeide for en rask og enkel konsesjonsbehandling for utbygging av fornybar energi. Grunneiere og lokalsamfunn skal få en rettmessig andel av verdiskapingen fra utvinning av fornybar energi. En offensiv satsing på bioenergi vil gi lokal verdiskaping og bidra til å nå nasjonens miljø- og klimamål.

Den fornybare elektrisiteten må tas i bruk der den kan erstatte fossil energibruk, som for eksempel i samferdselssektoren og gjennom mer

elektrifisering av petroleumssektoren. Store mengder ny fornybar elektrisitet gir også godt grunnlag for økt industrisatsing.

Gjennom en balansert utvikling av energiproduksjonen og overføringskapasiteten til våre naboland kan Norge spille en viktig rolle som leverandør av fornybar energi til Europa. Samtidig skal krafttilgangen for norsk industri og husholdninger ivaretas.

Olje og gass

De rike olje- og gassforekomstene vi har på sokkelen er grunnlaget for Norges største eksportnæring. Disse ressursene må utnyttes i et tempo forenlig med øvrig næringsliv og skal forvaltes slik at godene fra dem varer lenge.

Senterpartiet vil ha olje- og gassutvinning som ikke går på bekostning av fiskeri og havbruk og sårbare naturressurser, men utnyttes i et tempo forenlig med øvrig næringsliv. Petroleumsnæringa må være underlagt politisk styring for å sikre at nødvendige hensyn til miljø, klima og fornybare næringer ivaretas. I områdene der det drives petroleumsvirksomhet legges sameksistens til grunn for forvaltningen. Petroleumspolitikken må utformes slik at den i størst mulig grad stimulerer lokal verdiskaping og gir positive ringvirkninger i den regionen aktiviteten er lokalisert, og bidrar til industriell utvikling der målet er at norsk oljeindustri skal være verdensledende innenfor utvikling av miljøteknologi. Gjennom det statlige eierskapet i energiselskaper, Petoro og gjennom skatte- og avgiftspolitikken skal det sikres at verdiene kommer fellesskapet til gode. Norsk petroleumsaktivitet i utlandet skal bidra til positive ringvirkninger for samfunnet og skal ikke undergrave rettighetene til innbyggerne eller deres suverenitet over egne ressurser.

I områder som er særlig verdifulle for fiskerinæringen, som ligger nært land eller har stor risiko for ulykker, skal det ikke være petroleumsvirksomhet.

Senterpartiet vil:

- sikre likere nettleie til forbrukere i hele landet
- gjennomføre en betydelig opprusting og utbygging av el-nettet for å legge til rette for å øke energiproduksjonen, redusere effektivitetstap, beredskapen og utjevne geografiske prisforskjeller
- bruke offentlig eierskap for å sikre utvikling av fornybare energiresurser

- ha ordninger som sikrer at kommuner blir kompensert ved utbygging av vindkraft
- åpne for bygging av småkraftverk i verna vassdrag når dette ikke kommer i konflikt med verneverdiene
- øke tilgangen på fornybar energi gjennom å gi investeringstilskudd til varme- og bioenergi
- fjerne minimums- og maksimumsverdien ved beregning av eiendomsskatt for kraftverk
- styrke virkemiddelprogrammet som stimulerer til økt bruk av bioenergi
- øke bruken av kraft fra land på sokkelen
- at tildeling av nye areal til petroleumsutvinning skal styres slik at hensynet til miljø, klima og fornybare næringer veier tungt
- ikke åpne opp for petroleumsvirksomhet i Lofoten, Vesterålen, utenfor Senja (Nordland 6, Nordland 7 og Troms 2) og på Møreblokkene
- arbeide for økt utnyttelsesgrad av allerede åpnete oljefelter
- øke bruk av gass til industri og industrielle formål og kollektivtrafikk
- bygge ut oljevernberedskapen langs kysten for å være godt forberedt på eventuelle skipsforlis eller petroleumsuhell
- bidra til fossilfri plattform for landbruket gjennom bioressurser fra skog og jordbruk
- gå imot produksjon av atomkraft i Norge

Arealpolitikk – vern gjennom bruk

Senterpartiet vil ta vare på naturressursene, det biologiske mangfoldet og ulike naturtyper gjennom bærekraftig bruk. Tilhørigheten skapes gjennom at folk bruker naturen, får tillit av storsamfunnet til å gjøre dette og tar ansvar for ikke å overforbruke ressursene. Vi kan ikke verne oss til en bærekraftig utvikling, men må gjøre forbruket vårt bærekraftig.

Nasjonale myndigheter er avhengige av et godt samspill med lokalbefolkningen for å beskytte naturen. Vi mener at de beste løsningene skapes lokalt. Nasjonale myndigheter må i minst mulig grad overstyre løsninger som lokalsamfunn har kommet sammen for å skape. Bare slik kan vi få alle med på å bevare naturmangfoldet og bruke ressursgrunnlaget til det beste for lokal

utvikling. Forvaltningen må baseres på at bærekraftig bruk i de fleste tilfeller er det beste vern.

Naturmangfoldet må sikres

Senterpartiet vil sikre det biologiske mangfoldet. I dag skjer en utarming av det biologiske mangfoldet. Utrydding av dyre- og plantearter gir uopprettelige skader og setter verdens matvaresikkerhet i fare. Biologisk mangfold og sårbare økosystemer må sikres gjennom en kombinasjon av et godt nasjonalt regelverk og stor grad av lokal medvirkning og ansvar i de berørte områdene. På samme måte må det hindres introduksjon av svartelistearter.

Mye av norsk biologisk mangfold er avhengig av menneskelig bruk. Om lag en tredjedel av de norske artene som er utrydningstruede er tilknyttet jordbrukets kulturlandskap. Derfor er fortsatt bruk av norsk natur til matproduksjon viktig for å opprettholde naturmangfoldet. Senterpartiet vil videreføre sin restriktive holdning til godkjenning av genmodifiserte organismer.

Jo bedre naturen forvaltes, desto mindre er behovet for vern. I enkelte tilfeller er vern av naturtyper og dyre- eller plantearter likevel nødvendig. Vern er imidlertid bare et middel for å bevare naturen, ikke et mål i seg selv.

Matjorda må bevares

Dyrkbar jord er en knapphetsressurs både på verdensbasis og i Norge. Matjorda er under så stort press at den trenger strengere lovvern for å bevares. Hensynet til utbygging av industri, infrastruktur og boliger må balanseres bedre mot det langsiktige hensynet til matproduksjonen. To virkemidler må tas i bruk: Mer matjord må dyrkes opp og mindre må bygges ned. Det må lages regionale planer for bosetting slik at vi kan begrense nedbyggingen. Tvilen skal komme matjorda til gode i spørsmål om store utbygginger av infrastruktur, boligområder eller industri.

I noen deler av landet er gjengroing en større trussel mot den dyrkede marka enn nedbygging. For å hindre slikt tap av matjord må landbrukspolitikken utformes slik at det opprettholdes landbruk i hele landet.

Vernede områder

I de områdene der vern anses som nødvendig må verneprosessene føres på en slik måte at lokalbefolkningen og grunneierne blir en reell part i prosessene.

Det må være lokal tilhørighet til og forståelse for verneformål og -tiltak, og det må sikres forutsigbare rammer for livsutfoldelse og næringsvirksomhet. Verneformålet må defineres tydelig ved ethvert vern etter naturmangfoldsloven. Hvordan verneområdet kan brukes må være fastlagt idet vernet vedtas, for å sikre lokalbefolkningen forutsigbarhet.

Senterpartiet mener at lokale myndigheter er de beste forvalterne av verneområdene. Aktiv og fornuftig bruk av naturen har gitt oss de naturressurser vi nyter godt av i dag. Vernepolitikken må legge til rette for at lokalbefolkning og grunneiere skal få muligheter for å bruke området og utvikle næringsvirksomhet, så lenge det ikke er i strid med verneverdien. Senterpartiet vil videreutvikle og styrke dagens modell med regional og lokal forvaltning gjennom å gi lokalsamfunnet mer innflytelse i verneprosessen, og at nytt vern skal bygge på prinsippet om frivillighet.

Grunneiere, lokalsamfunn, kommuner og regioner som blir underlagt strengt vern og tar på seg ansvar for å bevare naturen på vegne av hele samfunnet, må få kompensasjon. Senterpartiet ønsker å ta i bruk tiltak som opprettelse av næringsfond og aktiv tilrettelegging for næringsliv som kompenserende tiltak.

Rovdyrpolitikken må sikre bærekraftig bruk

Senterpartiet vil ha en rovdyrpolitikk som bygger på prinsippene om regional forvaltning, effektivt uttak av rovdyr som representerer et skadepotensial og erstatning for tap påført av rovdyr. Det er avgjørende for næringsvirksomhet og livskvalitet at rovdyrforliket fra 2011 blir fulgt opp i tråd med Stortingets intensjoner. Senterpartiet ønsker å få belyst rovdyrproblematikken i beiteområder for sau og rein over hele Norge gjennom en egen, større undersøkelse. En slik undersøkelse vil kunne vise hvordan det er å ha beitedyr i områder der det også yngler rovdyr.

Senterpartiet arbeider for reduserte bestandsmål for alle de store rovdyra. Så lenge rovdyrforliket fra 2011 gjelder er bestandsmålene en øvre grense for hvor mange rovdyr vi skal ha i Norge. Ulven står i en særstilling blant rovdyra. Den ulvebestanden som befinner seg i Norge har finsk-russisk opprinnelse og Senterpartiet mener at det ikke er et norsk ansvar å ta vare på denne rovdyrbestanden.

De som lever nært på rovdyra må ha mulighet til å påvirke forvaltningen av bestanden. Det er videre naturlig å se forvaltning av de store rovdyra i et helhetlig nordisk perspektiv som utgangspunkt for forvaltningen. Senterpartiet mener at forvaltningen av rovdyrbestanden må være folkevalgt og regionalt forankret. Storsamfunnet skal ta ansvaret for belastningen som rovdyra fører med seg på vegne av de som blir berørt. Den som blir påført tap som følge av rovdyrangrep skal kompenseres for dette. Uttak av rovvilt er statens ansvar og må skje på en effektiv måte når fellingstillatelse er gitt.

Norge trenger utmarksnæringene for å opprettholde et aktivt landbruk i hele landet og for å utnytte naturressursene best mulig. Høsting av utmarksressursene er mange steder umuliggjort fordi rovdyr prioriteres framfor beitenæringen og andre utmarksnæringer. Dette fører til gjengroing av kulturlandskap, svekker lokalsamfunn og reduserer verdiskaping. Jakt, friluftsliv og annen rekreasjon svekkes også når rovdyrtettheten øker. Dette påvirker livskvaliteten til de som bruker naturen. Beitenæringene, både landbruket og reindrifta, og høsting gjennom jakt og fiske må ha forrang framfor rovdyra. Dette betyr at rovdyr ikke skal være i prioriterte beiteområder eller tettbygde strøk, og at rovdyr som utgjør et skadepotensial må tas ut effektivt. Norge har unike ressurser på utmarksbeite, og disse må prioriteres, spesielt fordi beiteressursene i utmark er en sentral del av framtidig matproduksjon.

Senterpartiet vil:

- grunnlovsfeste at matjorda skal disponeres langsiktig og ivaretas for kommende generasjoner
- lovfeste muligheten til varig vern av matjord
- at matjord sikres sterkere vern enn utmark
- at jord som bygges ned skal gjenbrukes som matjord
- at jordvernet skal vektes tyngre i planprosesser og at det skal nydyrkes like mye jord som det blir omdisponert
- innføre tilskudd til nydyrking av jord
- ha offentlig tilskudd til planting av skog og intensivere arbeidet med ungsogpleie og tynning
- at lokale interesser skal vektlegges i de tilfeller der vern av naturområder er et alternativ

- at frivillig vern foretrekkes i skogvernet og at makeskifte nyttes i størst mulig grad
- at grunneiere må sikres full økonomisk kompensasjon ved etablering av verneområder
- ha full erstatning og vanlig 28 prosent skatt ved ekspropriasjon av arealer
- at oppgaver som oppsyn, skjøtsel og formidling blir styrket i verneområder ved at flere ressurser blir overført fra statlige direktorat til lokale verneområdestyrer
- ha lokal forvaltning av motorferdsel i utmark
- redusere bestandsmålene for bjørn, jerv og gaupe
- ikke ha finsk-russisk ulv i Norge
- la grensebestander av store rovdyr telle som norske dyr
- vurdere uttak av havørn og kongeørn i områder med tette bestander og der tap og skader på bufe og andre fuglearter er dokumentert
- at de som lider tap som følge av rovdyrangrep skal få fullgod erstatning
- innføre statlig uttak av skadedyr og gi reell beslutningsmyndighet til de regionale rovviltnemndene
- tillate bruk av blyhagl ved jakt alle andre steder enn i våtmarksområder
- øke bevilgningene til vannovervåking, kunnskapsinnhenting og gjennomføring av tiltak for å bedre den økologiske tilstanden i sårbare vassdrag
- overføre det regionale ansvaret for landbruk-, miljø og arealforvaltning fra fylkesmannen til fylkeskommunen

Økonomisk politikk – balanse og geografi

Senterpartiets fremste mål i den økonomiske politikken er varig balanse i økonomien. Vi vil aktivt søke å unngå høy arbeidsledighet og høy inflasjon, se til at statsfinansene er robuste, finansmarkedet godt regulert og at ulike former for risiko ikke får lov eller tid til å bygge seg opp i økonomien.

Både i Norge og internasjonalt har økonomiske kriser en tendens til å begynne i finanssektoren. Som hovedregel skyldes dette at spesielt bankene har for lav soliditet og/eller for dårlig likviditet. Derfor er regulering av finansmarkeder en avgjørende del av den økonomiske politikken. Politikken skal motvirke at det bygges opp gjeldsnivåer som øker sannsynligheten for alvorlige kriser dersom for eksempel arbeidsmarkedet svekkes, eller etterspørselen etter varer og tjenester går ned.

Alternativet til varig balanse i landets økonomi kan være svært alvorlig. Dype finanskriser går hånd i hånd med svekkede statsfinanser, økt arbeidsledighet og i verste fall alvorlig sosial uro og dystre framtidsutsikter for brede lag av befolkningen. For Senterpartiet er det derfor grunnleggende og overordnet at den økonomiske politikken i størst mulig grad legger til rette for bærekraftig stabilitet.

Dagens skattesystem stimulerer i for stor grad til gjeldsopptak og i for liten grad til sparing. Disse skjevhetene må rettes opp og det må i større grad stimuleres til sparing. Det vil også være en viktig strategi for å sikre langsiktig eierskap i norsk næringsliv.

Statens pensjonsfond

Statens pensjonsfond – Utland (SPU), også kjent som oljefondet, står sentralt i norsk økonomisk politikk. Senterpartiet vil forvalte denne felles rikdommen til beste for dem som lever i dag og for kommende generasjoner. Vi mener at SPU skal investere mer i fast eiendom internasjonalt. Investeringer i aksjer og rentebærende obligasjoner må reduseres tilsvarende.

I første omgang – fram mot 2020 – må mer av fondskapitalen plasseres i eiendom i stater med lav politisk risiko, sikre eiendomsrettigheter og solid rettsvesen. Samlet sett vil dette medvirke til tryggere og mer stabil avkastning – i samklang med det overordnede målet om sikring av fondskapitalen på tvers

av slektsledd. For Senterpartiet er det viktig at fondets investeringer er etisk forsvarlig.

Norges Bank ved Norges Bank Investment Management (NBIM) skal fremdeles være delegert ansvaret for forvaltningen av SPU. Senterpartiet går like fullt inn for at NBIM avdeling i Norge blir flyttet fra Oslo til Trondheim. Hovedsetet til Norges Bank lå i nettopp Trondheim fra starten i 1816 og fram til 1897. Relokalisering av NBIM til Trondheim vil bidra til styrking av finansielle forvaltermiljøer utenfor hovedstaden. Senterpartiet mener at SPU bør skifte til det originale navnet Statens petroleumsfond.

Skatter og avgifter

Senterpartiet mener at skatte- og avgiftssystemet skal være enkelt og stabilt over tid. Skattesystemet må ha støtte i befolkningen. Vi vil videreføre det overordnede målet om bredt skattegrunnlag og lave skattesatser. Dette vil føre til at skattesystemet unngår effektivitetstap og uheldige skattetilpasninger. Dagens samlede skatte- og avgiftsnivå skal ikke endres vesentlig.

Senterpartiet vil støtte arbeid med å utvikle og innføre et avgiftssystem som ligner på merverdiavgift på finansielle tjenester, som har nullsats i dag. Dette vil være i tråd med det overordnede målet om et bredt skattegrunnlag. Det kan dessuten medvirke til en riktigere dimensjonering av finanssektoren i norsk økonomi.

Det er viktig at skatte- og avgiftssystemet medvirker til en jevnere fordeling av inntekt og formue etter skatt. Senterpartiets motivasjon for dette er todelt. Vi ønsker å videreføre det jevnbyrdige norske samfunnet, kjennetegnet av stor sosial kapital, mer gjensidig tillit og sterkere samarbeidsnormer enn i land med skjev fordeling av velstand. For det andre er opptjening av inntekt og formue ikke et resultat av individuell innsats og arv alene: Verdier blir skapt i fellesskap og er også et produkt av storsamfunnets prioriteringer, struktur og tilrettelegging. Kampen mot den svarte økonomien må vinnes. Et enklest mulig regelverk, målrettet kontroll og høy tillit til forvaltningen er sentrale elementer for å sikre dette.

Formuesskatten sikrer rettferdig fordeling og inntekter til fellesskapet. Senterpartiet vil beholde denne skatten. Å fjerne den ville ha ført til en kraftig økning av nullskatteyttere. Vi mener at formuesskatten bør reformeres. For det

første vil vi øke bunnfradraget ytterligere. På den måten vil færre betale formuesskatt. For det andre ønsker vi å fjerne formuesskatt på arbeidende kapital. Samlet sett vil disse formuesskattereformene innebære redusert formuesskatt. Dette kan ha positive følger for både sparing og næringsutvikling i norsk økonomi.

Senterpartiet vil videreføre muligheten til utskriving av eiendomsskatt som en lokal, kommunal skatteform uavhengig av det kommunale inntektssystemet. Lokale skatter åpner for at ulike kommuner kan beslutte forskjellige fordelinger mellom privat og offentlig investeringer i samsvar med lokale flertall og preferanser. Senterpartiet ønsker å innføre en ordning med friere kommunalt skattøre.

Senterpartiet vil:

- jobbe for finansiell stabilitet og varig balanse i landets økonomi
- holde fast ved det samlede skatte- og avgiftsnivået som hovedregel
- skille mellom drift- og investeringsformål i statsbudsjettet
- opprettholde den differensierte arbeidsgiveravgiften
- arbeide for et skattesystem som bidrar til å beholde kapital i bedrifter, og som kan brukes til investeringer
- øke avskrivningssatsene for å stimulere til økt investering i produksjonsbedrifter i Norge
- øke bunnfradraget i formuesskatten og fjerne formuesskatt på arbeidende kapital
- innføre fradrag i skatt (ROT) for den som engasjerer noen til å utføre rehabilitering, oppussing eller tilbygg på boligen sin
- trappe ned rentefradraget i husholdningene og bruke midlene til sparestimulerende tiltak
- gi økt skattefradrag til pendlere
- styrke BSU-ordningen, slik at man kan spare minst 50 000 kroner i året og 500 000 kroner totalt
- øke fribeløpet i arveavgiften ytterligere
- vurdere tilsvarende tiltak for små bo- og arbeidsmarkeder som i tiltakssonen for Nord-Troms og Finnmark når det gjelder økt barnetrygd, lavere skatt og nedskrivning av studiegjeld

- reformere Statens pensjonsfond – Utland ved å øke investeringene i fast eiendom, flytte den norske forvaltningen av fondet fra Oslo til Trondheim og på nytt gi fondet navnet Statens petroleumsfond
- arbeide for å innføre internasjonal beskatning av multinasjonale selskaper som er nullskatteyttere etter nasjonale skattetilpasninger

Boligpolitikk

Bolig er et nødvendig velferdsgode på linje med arbeid, helse og utdanning. En trygg og stabil bosituasjon er en nødvendig ramme rundt alle menneskers liv. Senterpartiet mener at boligpolitikkenes betydning for velferd og utvikling må løftes fram og styrkes.

Norsk boligpolitikk har vært vellykket for det brede lag av befolkningen. En stor grad av boligeie har bidratt til selvstendige mennesker og en høy boligstandard. Senterpartiet ønsker å styrke eierlinjen ytterligere. Mange vanskeligstilte på boligmarkedet kan med fordel gå over fra en leie- til en eiesituasjon. Det må ytes oppfølgingstjenester som sikrer at den enkelte kan håndtere sin bosituasjon.

Senterpartiet vil motarbeide ubalanser i boligmarkedet. Situasjonen med sterkt prispress i enkelte byområder, og manglende samsvar mellom byggekostnader og panteverdier i mange distriktsonråder viser behovet for en politikk som bredt motarbeider sentralisering og sikrer en mer balansert fordeling av folketallsveksten. Senterpartiet mener at kommunene må ta ansvar for å regulere et tilstrekkelig antall tomter. I pressområdene må kommunene samarbeide om dette. Senterpartiet mener lokale og sentrale myndigheter sammen må bidra til samferdselsløsninger som utvikler større bo- og arbeidsområder. Senterpartiet mener det er nødvendig med særskilte tiltak som sikrer boligforsyningen i utkantområder med behov for mer boligbygging.

Det er kommunene og Husbanken som er de sentrale boligpolitiske aktørene i Norge. Senterpartiet vil fortsette å styrke de boligpolitiske virkemidlene i Husbanken, slik at kommunene blir best mulig i stand til å gjennomføre en aktiv boligpolitikk tilpasset lokale behov. En vellykket boligpolitikk bidrar til at kommunene kan løse mange av sine oppgaver på en god måte. Senterpartiet vil

at boligpolitikken skal legge til rette for energieffektive hus og universell utforming.

Senterpartiet vil forenkle og avbyråkratisere plan- og byggesaksprosessene slik at kommunene lettere og raskere kan tilrettelegge tomter og behandle byggesaker. Full elektronisk saksbehandling av byggesaker er et viktig forenklingstiltak. Innsigelsesinstituttet utgjør en viktig funksjon i demokratiet, men må begrenses for ikke å blande seg unødige inn i det lokale sjølstyret. Innsigelsespraksisen må strengt begrenses til tunge regionale og nasjonale interesser. Staten må samordne sine innsigelser på et tidligst mulig tidspunkt i prosessen, etter klare tidsfrister.

Senterpartiet ønsker å videreføre gunstige beskatningsregler for primærboligen.

Senterpartiet vil:

- forenkle plan- og bygningsloven slik at planprosessene går raskere og slik at færre byggetiltak blir søknadspliktige.
- øke midlene til tilpasningstilskudd gjennom Husbanken for at blant annet eldre og funksjonshemmede kan tilrettelegge egne boliger
- styrke Husbankens virkemidler for at langt flere vanskeligstilte kan eie egen bolig
- at kommunene sikres økonomiske rammer til å gi oppfølgingstjenester til personer som har vanskeligheter med å ha en stabil bostedssituasjon
- styrke Husbanken som samarbeidspartner og tilrettelegger for kommunene blant annet gjennom å øke kompetansetilskuddet. Det forventes at kommunene fører en aktiv boligpolitikk, både når det gjelder boligforsyningen i sin alminnelighet, og for å hjelpe vanskeligstilte på boligmarkedet
- bygge minst 1500 studentboliger i året, ved at man blant annet gir studentsamskipnadene momsfrakt for bygging, vedlikehold og rehabilitering av studentboliger
- øke formuesverdien på sekundærbolig
- begrense antall innsigelsesinstanser, samordne statlige innsigelser på et tidligst mulig tidspunkt etter klare frister og begrense innsigelser til tunge regionale og nasjonale interesser

- tilrettelegge for full elektronisk saksbehandling av byggesaker i alle kommuner

Aleneboende og single

En stadig større andel av befolkningen lever alene. Disse må betale samme avgifter som en familie med to inntekter. En som bor alene har ifølge SSB 50 000 kroner mer i boutgifter enn en som bor i familie.

Senterpartiet vil:

- at avgifter på vann og avløp, renovasjon og strøm for husholdninger fastsettes basert på forbruk
- utarbeide en helhetlig plan som bedrer aleneboende sin situasjon på boligmarkedet

3. SAMFUNNET BYGGES NEDENFRA

Senterpartiet ønsker å skape et samfunn med små forskjeller, både økonomisk og sosialt. Tillit, fellesskap og likeverd er hjørnesteinene i det norske samfunnet. Bred folkelig deltagelse i politikk og samfunnsliv er viktig for å skape gode samfunn. Senterpartiet er motstandere av sentralstyring som skaper fremmedgjøring og mangel på ansvar. Det skal være enkelt å engasjere seg i samfunnet. For å sikre dette må vi verne om vår nasjonale uavhengighet og det lokale sjølstyret. I tillegg må mer makt flyttes fra sentraliserte, byråkratiske institusjoner og ut i kommunene og bydelene, der folk bor.

De gode nærmiljøene skapes av lokalt engasjement og aktive ildsjeler. Levende lokalsamfunn forutsetter frivillighet, kultur og dugnadsånd. Senterpartiet ønsker ikke en ensretting av norske lokalsamfunn. Vi vil gi folk mulighet til å velge å bo i by eller i bygd. For å gjøre denne valgmuligheten reell må det legges til rette for attraktive lokalsamfunn som folk trives i. Samfunnet er mangfoldig og ulike deler av landet vårt har behov for ulike løsninger. Derfor mener vi at desentralisering av makt gir de beste politiske svarene – for lokalsamfunnet og for landet.

Opplevelsen av fellesskap forutsetter at det finnes verdier, symboler og institusjoner som folk føler felles tilknytning til. Senterpartiet slår ring om en samlende folkekirke, monarkiet, den offentlige skolen, det norske språket og andre samlende nasjonale institusjoner fordi vi mener at disse er bærende i den norske identiteten.

Frie og ansvarlige enkeltmennesker

Senterpartiet ønsker et samfunn som gir enkeltmennesket mest mulig frihet. Enkeltmennesket har ufravikelige rettigheter, men også klare plikter, som å respektere andres frihet, ta vare på naturen og bidra til fellesskapet. Samtidig skal samfunnet legge færrest mulig begrensninger på folks livsutfoldelse.

Et mer komplekst og digitalisert samfunn gir muligheter for hver enkelt av oss, men innebærer også utfordringer. Overvåking kan være et effektivt tiltak mot kriminalitet, men reiser etiske problemstillinger. Teknologiens muligheter må veies opp mot rettsstatsprinsippene. Senterpartiet ønsker et åpent samfunn

bygget på tillit mellom medmennesker og der personvernet spiller en viktig rolle. Overvåking og kontroll må hvile på en etisk og prinsipiell tilnærming og være minst mulig inngripende overfor innbyggerne. Overvåkingssamfunnet flytter ansvaret for eget liv og for anstendig opptreden fra individet til samfunnet. Senterpartiet ønsker ikke en slik utvikling.

Kontrakten mellom mennesket som bidrar og tar ansvar, og staten som gir frihet og trygghet, er limet i velferdssamfunnet. Senterpartiet ønsker å styrke dette samspillet. Enkeltmennesket må ansvarliggjøres og staten må ikke innskrenke friheten gjennom mer byråkratisering, kontroll og overvåking. Individets frihet og rettigheter kan trues både av et for sterkt marked og en for sterk stat. Senterpartiet mener at disse må balanseres for å sikre et godt samfunn for enkeltmennesket.

Valgfrihet og trygghet for familien

Senterpartiet ønsker at enhver familie skal kunne velge sin måte å leve livet som familie på, samtidig som de opplever økonomisk og sosial trygghet. Et velfungerende samfunn må legge opp til stabilitet gjennom tilstrekkelig barnetall over tid. Derfor må vi føre en politikk som støtter opp under at folk får barn. I Norge er de aller fleste familier toinntektsfamilier der begge foreldrene er i arbeid fra barna er relativt små. Derfor er det viktig med et godt utbygget barnehagetilbud og god kvalitet i barnehagene. Å sikre og videreutvikle likestillingen mellom kjønnene er vesentlig. For de større barna er det viktig med gode skolefritidsordninger.

Senterpartiet ønsker å beholde barnetrygden som en god og universell ordning. Dette vil utjamne forskjellene i levekostnader mellom barnefamilier og andre i samfunnet. En god barnetrygd er også et viktig tiltak for fattigdomsbekjempelse.

Senterpartiet ønsker å videreføre den målrettede kontantstøtteordningen, begrenset til barnet fyller 2 år. Det stilles krav om at en av foreldrene skal være hjemme med barnet i den perioden kontantstøtten mottas.

Senterpartiet mener at vi må bruke mer ressurser på forebygging, foreldreveiledning og samlivstiltak for å snu utviklingen med stadig flere oppløste familier. Familievernet er en forebyggingstjeneste som hjelper

familier som sliter før situasjonen blir dramatisk. Senterpartiet mener at vi parallelt med barnevernsreformen må satse på familievern.

Kvalitet i barnehagene

Senterpartiet ønsker et mangfold av barnehager som har det til felles at de leverer tjenester med god kvalitet, der lek og omsorg er i sentrum. Kvalitet er helt avgjørende for barnas trivsel og utvikling i barnehagen. Dette omfatter både den pedagogiske kvaliteten, de ansattes faglige kompetanse, fysiske omgivelser og antall barn per ansatt. Senterpartiet vil legge til rette for både private og offentlige barnehager, og en trygg og stabil finansiering er avgjørende for å sikre dette.

Et barnevern med barnet i fokus

Barnets beste skal vektlegges ved valg av tiltak. Vi mener det må jobbes mer med forebygging og mindre med reparasjon. Barnevernet må ha mer fokus på å hjelpe familien som helhet og ikke hvert familiemedlem hver for seg. Omsorgsfamilier må sikres forutsigbare avtaler og god veiledning. Det bør etableres gode samarbeidsforum mellom ulike aktører på barnevernsfeltet, som får tilgang til alle opplysninger som gjelder barnet. Vi ønsker et mangfold blant barnevernsinstitusjonene med både private og offentlige tilbydere og mulighet for lengre avtaleperioder. Samtidig vil vi desentralisere oppgaver, tiltak og ressurser fra staten til kommunene. Helsestasjonene er nøkkelinstitusjoner for å hjelpe utsatte familier og barn. Senterpartiet vil at kommunene skal prioritere helsestasjonene høyere fordi de yter viktig forebyggende arbeid.

Senterpartiet vil:

- ha to årlige barnehageopptak
- sikre trygg, stabil og likeverdig finansiering for både offentlige og private barnehager
- videreføre dagens målrettede kontantstøtte, men stille krav om at en av foreldrene skal være hjemme med barnet i den perioden kontantstøtten mottas.
- innføre rett til sykepenger for selvstendig næringsdrivende, som for lønnsinntakere, ved fravær på grunn av sykt barn
- øke barnetrygden og beholde den som en målrettet, universell ordning
- øke engangsstøtten

- styrke familievernet
- legge om anbudsprosessen for barnevernsinstitusjoner med mål om økt forutsigbarhet, og gi mer rom for ikke-statlige institusjoner
- sikre at taushetsplikten ikke blir et hinder for tverrfaglig samarbeid, med sikte på best mulig oppfølging av utsatte barn
- overføre vesentlige deler av Bufetats oppgaver til kommunesektoren, og legge til rette for interkommunale samarbeid ved hjelp av økonomiske stimulerings tiltak

Kulturen binder mennesker sammen

Senterpartiet vil føre en kulturpolitikk som sikrer at alle får tilgang til kunst- og kulturopplevelser, uavhengig av geografiske, økonomiske og sosiale skillelinjer. Kultur bygger fellesskap og felles identitet. Senterpartiet vil prioritere kulturtiltak som skaper arenaer der folk kan møtes på tvers av ulike skillelinjer og som skaper samfunnsforståelse. Det meste av veksten i kulturmidlene skal gå til lokale kulturaktiviteter, men det skal være rom for å prioritere prosjekter av nasjonal betydning.

Et aktivt lag- og foreningsliv krever egnede lokaler og samlingssteder. Offentlige bygninger og fellesarenaer bør være tilgjengelige på ikke-kommersielle vilkår for frivillige lag og kulturtiltak i lokalmiljøet. Offentlig finansierte bygninger må bygges slik at de kan brukes til ulike aktiviteter og arrangementer.

Samfunnet som helhet skal ha ansvar for å ta vare på felles kulturminner. Senterpartiet vil bruke skatte- og avgiftspolitikken til å stimulere et jevnt og riktig vedlikehold for viktige kulturminner, men ser også at de offentlige tilskuddene til private eiere av fredede kulturminner må økes kraftig. Norsk kulturminnefond må styrkes. Staten må bære en større del av ansvaret for arkeologiske undersøkelser ved mindre, private tiltak.

Bibliotek og museum er kilder til kunnskap og opplevelser som setter folk i stand til å delta aktivt i samfunnet. Samtidig er spesielt bibliotekene viktige integreringsarenaer og etterspurte lavterskeltilbud. Senterpartiet vil verne om disse viktige kulturarenaene og gjøre dem tilgjengelige for flere, og dessuten sikre gratis tilgang i enda større grad enn i dag.

Senterpartiet vil styrke den kulturelle grunnmuren. Det lokale kulturlivet binder folk sammen på tvers av ulikheter. Den kulturelle grunnmuren er virksomheter som folkebibliotek, kulturskoler, lokale museer, kor, korps og frivillige aktiviteter. Dette er institusjoner som er bærebjelker i store og små lokalsamfunn. Den norske kirke har en landsdekkende kulturell infrastruktur med tilstedeværelse i alle landets kommuner. Kirkebyggene er sentrale kulturarvbærende arenaer som er en viktig del av den kulturelle grunnmuren.

Kulturskolene er en viktig arena for barn og ungdom som ønsker å videreutvikle seg innen musikk, dans eller annen kultur. Senterpartiet vil bygge opp om dette tilbudet.

Idrett

Idrettslagene er på små og store steder ofte et av lokalmiljøets viktigste møtesteder. Norsk idrett er mangfoldig og trenger trygghet for finansieringen som kommer fra tippemidlene, og fra den nye momskompensasjonsordningen. Senterpartiet vil sikre fullføringen av endringen av tippenøkkelen og en full innføring av momskompensasjonsordningen. Offentlige midler til idrett er en investering både i den enkelte sin livsglede og i fellesskapet. Senterpartiet vil føre en idrettspolitik som stimulerer mange til å være fysisk aktive og som samtidig ivaretar de som har talent til å kunne satse på idretten. Toppidrett og breddeidrett er gjensidig avhengige av hverandre. Derfor mener vi det skal være rom for å satse på begge deler. Vi vil sikre gode rammevilkår til idretten over hele landet. Vi ser idrettspolitikken i sammenheng med vår forebyggingsbaserte tilnærming til helsepolitikken. Det er et selvstendig mål for oss å opprettholde et mangfoldig idrettsliv over hele landet blant annet gjennom utbygging av idrettsanlegg. Utbygging av lavterskeltilbud som er utenom den organiserte idretten, som utbygging av turløyper, ballbinger, og andre nærmiljøanlegg, er en viktig del av den helhetlige idretts- og friluftslivspolitikken.

Bevar mangfoldet i språket

Språket er kulturbærer og identitetsmarkør. Det er også en viktig sosial infrastruktur som sikrer at meninger og debatt kommer fram til mottakere. Derfor er det viktig å sørge for at flest mulig får uttrykke seg på et språk som står dem nær og som de behersker godt. Senterpartiet vil arbeide for å opprettholde det store mangfoldet av språk og dialekter som finnes i Norge.

Nynorsk og bokmål er likestilte som språk i Norge. Senterpartiet mener at begge skrifttradisjonene skal dyrkes og sikres. Dette krever en særskilt innsats for å styrke det nynorske skriftmålet. Senterpartiet står fast på at det skal være obligatorisk skriftlig opplæring i begge skriftspråkene på ungdomstrinnet og i den videregående skolen. Sidemålsundervisningen må styrkes, og alle elever må få egen karakter og eksamen i sidemål på vitnemålet både i ungdomsskolen og i den videregående skolen. Yrkesfagene skal fortsatt unntas.

Norsk som fagspråk blir i dag sterkt utfordret av engelsk, spesielt i undervisningen ved universiteter og høyskoler. Vi vil stimulere til mer bruk av norsk som fagspråk for å beholde mangfoldet i det norske språket, og for å skape et mer inkluderende arbeids- og samfunnsliv der alle behersker språket som blir brukt. Vi vil motvirke at norsk språk utfases på ulike samfunns- eller fagområder.

Sikre et mangfold av medier

For å sikre at et mangfold av meninger og tema blir belyst i offentligheten må det finnes et bredt spekter av medier. Senterpartiet mener at det skal være momsfristak på aviser, bøker og utvalgte tidsskrifter. Vi vil ha en sterk pressestøtte som gir et mangfold av aviser. Vi vil beholde NRK som reklamefri allmennkringkaster med sterke distriktskontor, og opprettholde NRK-lisensen for å sikre NRKs uavhengighet.

Mer rom for frivillig sektor

Senterpartiet ønsker en fortsatt stor og mangfoldig frivillig sektor. Store deler av kultur- og organisasjonslivet bæres av innsatsen til frivillige. Frivillig sektor utfyller offentlig aktivitet og hindrer at kommersielle interesser overtar idrett og kultur. Dette fører til at idrett, lag og foreninger i dag har bred deltagelse, på tvers av økonomisk og sosial bakgrunn. Senterpartiet ønsker å støtte den innsatsen frivilligheten bidrar med. Vi vil gi organisasjonene gode og stabile rammer og et trygt økonomisk grunnlag. Frivilligheten skal ha frihet til å dyrke sin egenart. Senterpartiet vil vri mer av støtten til frivillig sektor fra prosjektstøtte til grunnstøtte. Staten må ta et tydeligere ansvar for å forenkle samhandlingen mellom frivilligheten og det offentlige. Offentlig støtte skal innrettes slik at den sikrer størst mulig lokal aktivitet og lavest mulig administrativ byrde på organisasjonenes lokalledd.

Momskompensasjonsordningen er i denne sammenheng viktig. Vi ønsker å

bygge opp under linjen som gir mest mulig lokal aktivitet i frivilligheten. Organisasjoner som driver virksomhet på vegne av det offentlige, som rusomsorg og rehabilitering, skal få mulighet til mer langsiktige avtaler.

Byråkratisering er en utfordring for frivillig sektor. Senterpartiet ønsker at frivillig sektor skal kunne forholde seg til enkle søknadsprosedyrer og rapporteringssystemer.

Senterpartiet vil:

- prioritere styrking av den kulturelle grunnmuren ved økning av kulturbudsjettene
- sikre bibliotekene som gratis tilbud
- styrke kulturskolene slik at de kan gi best mulig tilbud
- gi frivillige organisasjoner full momsrefusjon
- legge til rette for at frivillige organisasjoner kan beholde og styrke sin rolle i løsningen av fellesskapet oppgaver
- styrke frivilligsentralene
- desentralisere kulturlivet gjennom å flytte midler og makt fra Kulturrådet til fylkeskommunene
- sikre gode støtteordninger for bygging av idrettsanlegg, både for bredde- og toppidrett, og redusere/forenkle krav/dokumentasjon i forbindelse med søknadene
- øke støtten til nærmiljøanlegg
- beholde tippemonopolet og sikre at mest mulig av inntektene fra spill går til idrett, kultur og frivillighet. Omleggingen med større andel av tippemidlene til idretten må gjennomføres
- styrke arbeidet mot dopingbruk blant ungdom og i idretten, og støtter forbudet mot bruk og besittelse av anabole steroider
- at staten skal overta det økonomiske ansvaret for registrering, utgraving og sikring av fornminner
- arbeide for skatte- og avgiftslettelser for private eiere av fredede og bevaringsregulerte eiendommer
- gi økte midler til tilskudd til kommuner som har store utgifter som følge av regelen om språkdelling

Integrering skjer lokalt

Senterpartiet vil føre en integreringspolitikk som er bygget på at enkeltmennesket har tydelige rettigheter og klare plikter. Vårt mål i integreringspolitikken er at innvandrere får gode norskkunnskaper, at voksne kommer raskt i arbeid og at barn raskt begynner på skole eller i barnehage for å bli en del av det norske samfunnet.

Senterpartiet mener at nøkkelen til integrering ligger i aktivitet – i arbeidslivet, på skolen og i lokalsamfunnet. Derfor bør det legges opp til at innvandrere så raskt som mulig bosetter seg i en kommune, får et tjenlig bosted, deltar på introduksjonsprogram, lærer norsk og kommer ut i jobb eller starter på utdanning. Velferdsordninger som er rettet mot innvandrere eller som i stor grad benyttes av innvandrere bør være aktivitetsbaserte for å hindre passivisering. Likestilling er en helt fundamental del av integreringen og deltakelsen i det norske samfunnet. Det norske samfunnet er bygd opp rundt toinntektsfamilier. Å sikre at også innvandrerfamilier blir toinntektsfamilier er det viktigste enkelttiltaket for å hindre fattigdom i innvandrerbefolkningen.

Integrering er en tosidig prosess som både nyankomne og de som bor i lokalsamfunnet fra før må bidra til dersom den skal lykkes. Det er gjennom gjensidig respekt man legger til rette for at innvandrere kan bidra med sine ressurser og kompetanse i samfunns- og yrkesliv. Frivillige organisasjoner kan og bør brukes i integreringsarbeidet. Familier som er nyankomne i et samfunn kan i en periode trenge ekstra oppfølging. Integrering stiller derfor krav til god samhandling mellom etater som barnehagene, skole, helsevesen og sosialtjeneste.

Senterpartiet mener at integrering går raskere og enklere i små lokalsamfunn. Derfor mener vi at det er viktig at nasjonale myndigheter stimulerer til spredt bosetting av innvandrere i hele landet.

Senterpartiet vil:

- styrke kommunenes økonomiske motivasjon til å ta imot flyktninger
- at vertskommunetilskuddet og integreringstilskuddet skal dekke kommunenes reelle utgifter

- at det skal være frivillig for kommunene å ta imot flyktninger. Dersom ventetiden for bosetting blir uakseptabel, må kommunene og sentrale myndigheter sammen finne løsninger som sikrer den enkelte flyktning rask tilknytning til fellesskapet i et egnet lokalsamfunn
- ha gratis kjernetid for alle femåringer i barnehager i områder med stor minoritetsandel i befolkningen
- gjøre idrett og kultur til en viktig arena for integrering av minoriteter
- gi innvandrere god norskopplæring
- at statsborgerskap krever bestått norsk språktest og samfunnsfagtest

Lokalt folkestyre

Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra. Vårt verdisyn har basis i individer som med ansvar for sine egne liv finner sammen i fellesskap for å styre lokalsamfunn og nasjonalstat. Kjernen i vårt demokratisyn er troen på et sterkt, lokalt folkestyre. Beslutninger blir best når de tas nært den det gjelder. Lokal styring er prinsipielt riktig, det styrker fellesskapet og det er effektivt.

Prinsipielt er det lokale folkestyret viktig fordi det gjør det mulig for flere og lettere for alle å engasjere seg og delta i politiske prosesser. Når flere er involvert før beslutningene fattes, forankres demokratiske vedtak i et bredere lag av befolkningen. Dette styrker tilliten til demokratiet.

Lokalt forankrede beslutninger fører på denne måten til at flere føler eierskap til samfunnsutviklingen. Det bygger et sterkere lokalt og nasjonalt fellesskap, og styrker opplevelsen av tilhørighet. Lokale beslutninger er også effektivt. Lokalkunnskap gir mulighet for godt tilpassede løsninger og en effektiv tjenesteproduksjon.

Norge er et variert land. Vi har lyktes i å bevare bosetting i alle deler av landet. Dette, sammen med geografisk variasjon, gjør at det er riktig å beholde en mangfoldig kommunestruktur. Både de største og de minste kommunene har etter vårt syn livets rett. For oss er det en forutsetning at eventuelle endringer av kommunegrenser skal skje frivillig og at de må være godt forankret i befolkningen gjennom direkte medvirkning lokalt, for eksempel gjennom lokal folkeavstemning.

Senterpartiet vil:

- grunnlovsfeste det lokale selvstyret
- at det norske demokratiet fortsatt bør organiseres i tre nivåer: stat, fylke og kommune
- sikre innbyggere i byene større medbestemmelse gjennom at bydelene i større grad får makt, innflytelse og ressurser innenfor viktige samfunnsområder
- fortsette arbeidet med forenkling og avbyråkratisering
- at kommunesammenslåing kun skal skje frivillig
- synliggjøre EØS-avtalens svekkelse av det lokale folkestyret, og så langt det er mulig motvirke avtalens inngripen i avgjørelser som bør tas i kommunene av kommunestyrene

4. DEMOKRATISK FELLESSKAP I NASJONALSTATEN

Senterpartiet vil jobbe for å skape et samfunn med sterke fellesskap der påvirkningsmuligheter er mest mulig likt fordelt mellom folk og landsdeler. Vi mener at nasjonalstaten er den beste rammen for demokratisk fellesskap.

Vår grunnleggende tro på folkestyre er den viktigste grunnen til at Senterpartiet mener at Norge fortsatt skal stå utenfor EU, og til at vi vil si opp EØS-avtalen og erstatte den med handels- og samarbeidsavtaler med EU. Det skal ikke være EU som utformer regler for det norske samfunnet. Våre egne folkevalgte, som kjenner vårt samfunn og som er ansvarlige overfor norske velgere, skal bestemme hvordan Norge skal styres.

Folkestyret bygger på at frie og ansvarlige mennesker er i stand til å fatte gode beslutninger for seg selv og de som omgir dem. Troen på folkestyret er grunnleggende i Senterpartiets politikk, både ideologisk og i praktisk politikk. Folkestyre og nasjonal suverenitet er avgjørende for å verne miljø og levekår i samfunnet og for å hindre politisk maktesløshet og fremmedgjøring. Senterpartiet er motstander av overdrevent byråkrati og lovreguleringer. Alle viktige vedtak skal være forankret i offentlig debatt der alle kan delta. Senterpartiet ønsker å desentralisere mer makt til kommunene og fylkeskommunene. Dette gjelder spesielt saker der det skal utvises politisk skjønn. Fylkesmannsembetet bør kun ha rollen som lovlighetskontrollør.

Folkestyret er under økende press. Flere utviklingstrekk er med på å skape dette presset. Norsk medlemskap i EØS fører til at EUs regelverk tas inn i norsk lovgivning og regelverk. Rettsliggjøring gir rettsorganene økende betydning på bekostning av folkevalgt myndighet. Sentralisering av makt fører til at flere beslutninger tas i det øvre sjiktet av samfunnets maktstrukturer. Samlet fører disse utviklingstrekkene til at den enkelte folkevalgte har mindre rom til å sette nye politiske ideer ut i livet, og til at avstanden fra den enkelte borger til dem som sitter med makt, øker. Senterpartiet ser med bekymring på at valgdeltagelsen går ned. Vi mener at en revitalisering av den folkevalgtes rolle, gjennom å gi mer makt tilbake til de folkevalgte på alle nivåer, kan være med på å snu denne utviklingen.

Kommunen står sentralt i Senterpartiets folkestyretenkning. Kommunen står for mange av velferdsytelsene vi er mottagere av, fra vogge til grav. Senterpartiet ønsker å flytte ansvaret for flere viktige samfunnsoppgaver fra statlig til kommunalt nivå. Vi mener dette sikrer god lokal tilpasning og kort avstand mellom de som former og de som bruker tjenesten, og derigjennom øker muligheten for demokratisk påvirkning. Dersom kommunene får tildelt flere oppgaver, må de også få tilført midler til å kunne utføre oppgavene. Senterpartiet kommer derfor til å fortsette å arbeide for en styrket kommuneøkonomi i den kommende stortingsperioden.

Senterpartiet vil:

- at alle avgjørelser som krever politisk skjønn skal avgjøres av politikere
- flytte oppgaver fra statlig til kommunalt og fylkeskommunalt nivå
- at terskelen for statlig rettighetslovgivning, øremerking, maks- og minstenormer skal være høy
- fortsette å styrke kommuneøkonomien for å gi kommunene bedre mulighet til å yte velferd og ivareta infrastruktur
- arbeide for en valgordning som gir velgerne større direkte makt over personsammensetningen på Stortinget
- endre Grunnloven slik at areal og tallet på norske statsborgere, ikke folkeregistrerte, ligger til grunn for fordelingen av stortingsmandater mellom fylkene
- fortsatt ha stortingsvalg og kommune- og fylkestingsvalg annethvert år
- skrive Norges Bank inn i Grunnloven, slik tilfellet var mellom 1814 og 1911
- at stortingsrepresentanter skal avlegge ed til Grunnloven ved åpningen av hver stortingsperiode

Effektiv forvaltning

Et effektivt byråkrati med høy tillit i befolkningen er en forutsetning for en velfungerende moderne stat. Et velfungerende byråkrati gjør det mulig for en stat å kreve inn skatt, sikre et godt utdannings- og helsetilbud, opprettholde et rettsvesen og å bygge infrastruktur for å nevne noe. Samtidig kan

byråkratisering og rettsliggjøring gå på bekostning av folkevalgt myndighet på en måte som strider mot den demokratiske ideen om at et misfornøyd flertall kan kaste de ansvarlige ved valg. På den ene siden kan byråkrati være rasjonelt og sikre likebehandling. På den andre siden kan det være med på å undergrave folks samfunnsengasjement fordi de opplever at de har liten eller ingen mulighet til å påvirke hvordan beslutningene i samfunnet tas. Underliggende statlige etater og direktorater utøver i dag stadig større innflytelse i saker som krever politisk skjønn, i stedet for å drive ren iverksetting av politisk fattede vedtak. Senterpartiet mener at dette er en av de største utfordringene som det norske demokratiet står overfor.

Vi mener at lover og regelverk skal være enkle å forstå. Det motsatte er en trussel mot demokratiet. Overdreven byråkratisering skaper frustrasjon, ineffektivitet og stjeler ressurser fra viktige samfunnsoppgaver. Utfylling av skjema for ulike kontroll- og registreringsformål, søknadsprosesser for å få ulike tillatelser og rapportering til myndighetene i forbindelse med oppussing, bygging eller næringsvirksomhet bør begrenses. Ulike offentlige etater besitter en lang rekke opplysninger om hver enkelt innbygger. Vi mener at opplysningene må gjenbrukes på tvers av etatene i større grad enn det som er tilfellet i dag. Dette krever at datasystemene i offentlig sektor kan brukes på tvers av sektorer og etater. Forutsetningen for dette er at personvern hensynet blir ivaretatt.

Senterpartiet er motstandere av EØS-avtalen. Avtalen medfører blant annet at embetsverkets og byråkratiets stilling styrkes på bekostning av folkevalgte politikere. Samtidig medfører EØS-avtalen at den dømmende makt, domstolene, styrker seg på bekostning av utøvende og lovgivende makt, regjering og storting. Rettsliggjøringen av politikken medfører mer regelstyring og byråkratisering. Ideen bak EUs regelverk er harmonisering og standardisering. EU-retten er mer detaljregulert enn norsk rett og med mindre rom for skjønn i forvaltningen. Resultatet blir byråkrati, stivbeint praksis og manglende lokal tilpasning.

Senterpartiet vil:

- at tilskudd til kommuner og fylkeskommuner i hovedsak gis som frie midler

- arbeide for forenkling av lover, forskrifter og skjema
- forenkle kontroll- og rapporteringssystemene i det offentlige slik at flere ressurser kan brukes til tjenesteproduksjon
- sikre at offentlig byråkrati og prosesser er åpne og gir rom for innsyn
- som et ledd i effektiviseringen av offentlig tjenester og tilbud, legge til rette for utvidet åpningstider ved offentlige kontorer der dette er hensiktsmessig, en til to dager i uken
- evaluere Nav-reformen med sikte på å desentralisere kompetanse og tjenester
- jobbe for at kravene som stilles til næringslivet er gjennomførbare også for små og mellomstore bedrifter
- samordne statlige innsigelser og sette klare tidsfrister og begrensninger for å unngå unødige forsinkelser i planprosesser
- samle ansvaret for statlig arbeid med arealplanprosesser i Kommunal- og regionaldepartementet

Kirke, religion og livssyn

Religion og livssyn er en grunnleggende dimensjon i mange menneskers liv. I tillegg til å være et trossamfunn, er Den norske kirke også en viktig tradisjons- og kulturbærer. Kirken er en viktig institusjon for mange knyttet til livsriter, høytider, dramatiske begivenheter i samfunnet og nasjonens kulturelle historie. Fortsatt er 77 prosent av befolkningen medlemmer av Den norske kirke. Dette viser tydelig at Kirken fortsatt har høy oppslutning i folket. I tillegg er i underkant av 10 prosent av befolkningen medlem av et annet trossamfunn. Derfor mener Senterpartiet at kirke, religion og livssyn fortsatt bør være et offentlig anliggende. Både staten og kommunene spiller en viktig rolle for å understøtte folks mulighet til å utøve tro og livssyn.

Den nye kirkeordningen har gitt Den norske kirke selvstyre i utnevning av biskoper og proster. Evalueringen av demokratireformen som ble gjennomført ved de to siste kirkelige valgene avdekket store svakheter i valgprosedyrer og gjennomføring. Kirken har et stort ansvar i å sikre sterkere demokratisk legitimitet og forankring hos sine medlemmer, og videreføre Kirken som en bred og inkluderende folkekirke.

Tros- og livssynsfrihet er en grunnleggende rettighet og skal understøttes av en politikk som ivaretar ulike tros- og livssynssamfunn sine muligheter til å utøve sin tro.

For å sikre nødvendig legitimitet og representativitet for de kirkelige organer, er det nødvendig å videreutvikle den kirkelige valgordningen.

Senterpartiet vil:

- holde på en grunnlovsforankret folkekirke
- videreføre en offentlig finansiering av Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn
- gjennom stat og kommune sikre at Den norske kirke opprettholdes som en landsdekkende kirke med tilstedeværelse der folk bor
- opprettholde offentlig støtte til trossamfunn utenfor Den norske kirke, private stiftelser og frivillige organisasjoner innenfor Den norske kirke for oppføring og kjøp av bygninger for utøvelse av sin religiøse tro
- fullfinansiere trosopplæringsreformen
- at alle trossamfunn som mottar statsstøtte skal ha et minste antall medlemmer
- øke tallet på preste- og diakonstillinger for å sikre prestenes arbeidsvilkår og bedre rekrutteringen til tjenesten
- oppheve prestenes boplikt
- sikre økt tilgang til livssynsnøytrale seremonirom
- styrke finansieringen og støtten til vedlikehold og rehabilitering av kirkebygg, blant annet ved å realisere verdier i Opplysningsvesenets fond
- likestille andre middelalderkirker med stavkirker ved tildeling av statlige midler

Justispolitikk

Senterpartiet vil føre en justispolitikk som sikrer borgernes trygghet og rettssikkerhet. Vi vil sikre dette gjennom en justissektor der stikkordene er økt nærhet, mer samhandling og mer forebygging. Voldtekt, ran, drap og vold er alvorlig kriminalitet som må prioriteres høyt i hele straffesakskjeden. Når

publikum opplever at disse sakene ikke blir oppklart svekkes den allmenne rettsoppfatningen.

Senterpartiet er opptatt av å stoppe den organiserte kriminaliteten som følger av frie grensepasseringer i Europa. Vi vil derfor gå inn for økte straffer for brudd på innreiseforbudet som personer som begår kriminalitet i Norge blir ilagt. Personer som blir ilagt innreiseforbud til Norge har forbrutt seg mot norsk lov, og deres brudd på innreiseforbudet oppdages som regel ved at de på nytt begår kriminalitet i Norge. Vi mener at det av allmennpreventive grunner må slås hardt ned på slik grenseoverskridende, gjentakende og ofte organisert kriminalitet.

Politiet

Senterpartiet ønsker et lokalt politi, som har god kompetanse om sitt lokalsamfunn og som kan jobbe forebyggende i samhandling med andre organer. Nærpolitiet betyr mye for lokalsamfunnet, og trygghet er en av bærebjelkene for livskraftig bosetting i hele landet. Lokal tilstedeværelse setter politiet i stand til å forebygge og oppdage kriminalitet på et tidlig tidspunkt. Et "reparasjonspoliti" vil bare kunne være til stede når skaden er skjedd.

Prioriteringen av politiets ressurser er viktig for hvordan etaten utvikler seg over tid. På den ene siden har særorganene i politiet, som Kripos og Økokrim, oppgaver som blir stadig mer relevante ettersom kriminaliteten blir mer organisert, spesialisert og profesjonalisert. På den andre siden er det viktig for folks rettsoppfatning og opplevelse av trygghet at politiet er til stede og synlig i deres nærmiljø.

Senterpartiet mener at alle, uansett bosted, skal kunne føle at deres sikkerhet blir godt ivaretatt av et tilstedeværende og synlig politi. Vi ønsker derfor å opprettholde en desentralisert politidistrikt- og lensmannsstruktur for å sikre beredskap og nødvendig lokalkunnskap. Nærpolitimodellen må bevares og videreutvikles. Nærpolitiet er viktige forebyggere fordi politiet som arbeider i lokalsamfunnene tidlig kan se tegnene til kriminelle utfordringer, og kan gripe inn tidlig for å hindre at kriminelle miljøer utvikler seg. Nærpolitiet har også en viktig rolle når det kommer til informasjonsinnhenting knyttet til organisert kriminalitet som særlig utgjør et problem i de store byene, men som ofte også har forgreininger til mindre og mer gjennomsluktige samfunn.

Det er en styrke ved norsk politi at det både har sivile og uniformerte oppgaver og har bred kompetanse. Vi ønsker et politi med et bredt spekter av oppgaver, fra etterforskning og ordenstjeneste til utstedelse av pass og ulike tillatelser.

Politiet må bli mer effektive uten at det går på bekostning av kvalitet og tilstedeværelse. Bruk av ny teknologi vil redusere avstandsulempene og danne grunnlag for å desentralisere flere av politiets oppgaver og ressurser.

Folk skal vite hvor raskt de kan forvente at politiet skal komme etter en utrykning. Det er viktig for tilliten til landets politiberedskap at det blir satt klare mål for dette.

Kriminalomsorg

Kriminalomsorgen skal i størst mulig grad redusere tilbakefall til kriminalitet. Da må straffegjennomføringen bygge på rehabilitering som gjør innsatte i stand til å leve lovlydige liv etter endt soning. For de som soner korte dommer ønsker Senterpartiet at ordningen med hjemmesoning bygges ut til å bli et landsdekkende tilbud og at samfunnsstraff, promille- og narkotikaprogram skal benyttes i større grad.

Unge lovbrutere må hindres i å etablere en kriminell løpebane. De bør bare unntaksvis plasseres i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, men heller basere seg på andre typer institusjoner, tverrfaglige tjenester og samfunnsstraff. De samfunnsmessige kostnadene, i tillegg til vedkommendes personlige belastning, er så omfattende at Senterpartiet mener at dette er den gruppen som bør prioriteres først i kriminalomsorgen.

Domstolene

Senterpartiet vil opprettholde en desentralisert domstolstruktur for å ivareta den lokale rettspleien og sikre folk lett tilgang til konfliktløsning. Krav til kompetanse, fleksibilitet og kapasitet kan løses på en like god måte i en desentralisert struktur, som i en sentralisert.

Vi ønsker å opprettholde domstolenes generelle kompetanse.

Jordskiftedomstolene må opprettholdes som selvstendige domstoler da deres saksområde krever en spesiell type kompetanse.

Senterpartiet vil opprettholde juryordningen og mener at det fortsatt er et viktig poeng at man skal dømmes av sine likemenn. Tillit til strafferetten

avhenger av folkelig deltakelse, engasjement og kontroll. Juryen er en viktig del av demokratiet, folkestyret og den norske tradisjonen. Straffesaker som blir behandlet med jury, setter krav til både forsvarere og aktorat om å framstille saken på en grundig og folkelig måte, som også de som ikke er jurister kan forstå. Rettspraksis skal ikke bare endre seg når Stortinget vedtar nye lover, men også utvikle seg over tid i takt med samfunnet.

Beredskap

Senterpartiet vil arbeide for å sikre alle deler av landet god beredskap. Spredt bosetting, store avstander og krevende topografi gjør at lokalkunnskap og raskt tilgjengelige ressurser blir avgjørende når det skjer dramatiske hendelser. Den lokale situasjonsforståelsen kan spille en avgjørende rolle når beslutninger skal tas raskt i uoversiktlige situasjoner. Alle skal ha trygghet for bistand ved behov, uansett hvor man befinner seg. Forsvaret, med sin fleksible militære organisasjon som er trent for militære operasjoner, kan spille en svært nyttig rolle når flom, uvær og andre naturkatastrofer eller kriser inntreffer.

Fri rettshjelp

Fri rettshjelp er viktig både som rettssikkerhetsgaranti og som et ledd i fattigdomsbekjempelsen. Behovet for rettshjelp er stort, særlig for vanskeligstilte grupper i samfunnet. Fri rettshjelp til flere vil føre til større rettslig likhet mellom ulike sosiale grupper. Det vil også sikre at man i større grad fanger opp de som har rettshjelpsbehov også utenfor de største byene. Økt fokus på oppsøkende virksomhet er viktig, særlig i distriktene der det kan være store avstander og få tilbud om rettslig bistand.

Senterpartiet vil:

- styrke en desentralisert politistruktur for å sikre beredskap og nødvendig lokalkunnskap
- innføre en geografisk definert responstid for politiet
- gå mot generell bevæpning av politiet, men tillate nedlåst våpen i politibil
- gi tollerne fullmakt til å gi forenklet forelegg for å oppnå en mer effektiv kontroll med grensekryssende kriminalitet og avlaste politiet for rutineoppdrag
- styrke Redningsselskapet som en viktig aktør i beredskapen langs kysten

- at redningshelikoptre skal kunne brukes til forflytning av militært personell dersom det sivile samfunn opplever kriser som tilsier at det er nødvendig å bruke slikt personell
- videreføre bruk av jury i alvorlige straffesaker. Hvorvidt det skal innføres skriftlig begrunnelse av skyldspørsmål i jursaker, må vurderes opp mot ønsket om å sikre juryens uavhengighet
- styrke rettshjelpsordningen, og utvide den til å omfatte flere rettsområder
- arbeide for å sikre jordskiftedommerne et lønnsnivå som gir tilstrekkelig bemanning og rekruttering ved jordskifterettene
- gjeninnføre forbud mot tiggning

Forsvars- og sikkerhetspolitikk

Senterpartiet ønsker et folkeforsvar som har tilstedeværelse i hele landet og fokus på de nasjonale interessene. Målet for vår forsvars- og sikkerhetspolitikk er å hevde norsk suverenitet, sikre nasjonale interesser og medvirke til å sikre internasjonal stabilitet. Hovedoppgaven til Forsvaret skal være å forsvare norsk territorium. På grunn av landets geografiske utstrekning, topografi og store havområder skal Norge ha et nasjonalt og selvstendig forsvar med egnede kapasiteter på land, i luft og på sjø. Vi mener at Norge fortsatt skal basere sin forsvars- og sikkerhetspolitikk på medlemskapet i Nato og aktivt arbeid i FN. Senterpartiet mener at Norge skal være en aktiv bidragsyter til internasjonal stabilitet gjennom et aktivt diplomati, humanitær bistand og deltagelse i fredsbevarende operasjoner. Deltagelse i FN-ledede operasjoner må prioriteres. Norges rike ressurser på kontinentalsokkelen og i havområdene utenfor Norge stiller krav til forsvars- og sikkerhetspolitikken. Nordområdene forblir Norges viktigste strategiske satsningsområde i utenriks- og sikkerhetspolitikken. Tilstedeværelse i nord vil derfor være av de viktigste nasjonale oppgavene for Forsvaret.

Folkeforsvaret er et forsvar for og av folket. I folkeforsvaret utgjør verneplikten bærebjelken. Verneplikten sikrer tilstrekkelig rekruttering til Forsvaret, fra alle samfunnslag og landsdeler. Dette er med på å skape gjensidig forståelse og tillit mellom Forsvaret og folket. Samtidig mener Senterpartiet at det moderne innsatsforsvaret er avhengig av at mange avtjener verneplikten slik at Forsvaret

sikres en stor rekrutteringsbase for både vervede og befal. Senterpartiet vil innføre kjønnsnøytral verneplikt.

Vi ønsker en hær med rask reaksjonsevne, men også tilstrekkelig utholdenhet til å kunne utføre sine oppgaver over tid. Sjøforsvaret må øke øvingsaktiviteten og tilstedeværelsen i nord. Kystvakten skal hevde nasjonal suverenitet og utøve jurisdiksjonsmakt og må få tilstrekkelige ressurser til å ivareta sine oppgaver tilfredsstillende. Luftforsvaret spiller en viktig rolle i framtidens forsvar, der nye kampfly og helikoptre er sentrale elementer. Vi ønsker at investeringen i nye kampfly i minst mulig grad skal påvirke de andre forsvarsgrenenes ressurser. Derfor mener vi at Luftforsvarets basestruktur og kapasiteter må gjøres mer kostnadseffektiv slik det legges opp til i den gjeldende langtidsplanen for Forsvaret. Heimevernet skal være en desentralisert, landsdekkende og gjenkjennelig del av forsvaret som baserer sin rekruttering på verneplikten. For å kunne oppfylle disse målene må antallet soldater i Heimevernet opprettholdes på samme nivå som i dag, samtidig som områdene trener årlig.

Forsvaret har i de senere årene deltatt i mange internasjonale operasjoner. Senterpartiet mener at både Forsvaret og samfunnet har et stort ansvar for å ta hånd om veteraner som vender tilbake fra operasjoner med fysiske eller psykiske skader.

Senterpartiet mener at det må forankres i Stortinget dersom regjeringen ønsker å sende norske styrker ut i væpnet konflikt utenfor Natos grenser. Dagens ordning med konsultasjon i den utvidede utenrikskomiteen sikrer etter Senterpartiets mening ikke et godt nok ordskifte for å ta slike beslutninger. Ved utløsning av Nato-paktens artikkel fem, som sier at væpnet angrep mot en eller flere av de tilsluttede stater skal betraktes som angrep mot dem alle, skal dagens praksis videreføres.

Senterpartiet vil:

- prioritere den nasjonale forsvarsevnen
- ha et forsvar basert på en allmenn og kjønnsnøytral verneplikt, som er tilpasset Forsvarets behov for forsvar av norsk territorium
- legge forholdene til rette for å øke rekrutteringen av kvinner i Forsvaret

- åpne opp for gradert førstegangstjeneste med mulighet for to ulike løp, 6 og 18 måneder
- fortsatt prioritere å øke ressursene til øving og trening av Heimevernet
- arbeide for et tettere nordisk forsvarssamarbeid blant annet når det gjelder ressursovervåkning, deltagelse i internasjonale operasjoner, materiellinnkjøp, øvelser, skytefelt og utdanning
- ikke avgi militære styrker til internasjonale operasjoner utenfor Nato uten forankring i FN-pakten og et klart FN-mandat
- være restriktiv til videre utvidelse av Natos geografiske område
- bedre ettervernet for veteraner
- øke implementeringen av FNs resolusjoner om kvinners rettigheter i og etter krig og konflikt
- flytte statlige kompetansearbeidsplasser ut av Oslo-regionen og knytte dem til allerede etablerte fagmiljø som ivaretar operativ og utdanningsmessig virksomhet. Dette vil bedre arbeidstilbudet for medflyttere og andelen forsvarsansatte som pendler mellom jobb og familie minskes.
- vurdere flytting av Krigsskolen og andre forsvarsinstitusjoner i Oslo

Internasjonal politikk

Senterpartiet vil føre en utenrikspolitikk der målene er å styrke folkestyret, sikre rettferdig fordeling, styrke menneskerettighetene og bidra til ansvarlig fordeling og bruk av naturressurser. Hovedpilarene i utenrikspolitikken skal fortsatt være medlemskapet i Nato og en aktiv pådriverrolle i FN. I en tid der internasjonale maktforhold er i rask endring framstår Nato-medlemskapet som stadig viktigere for å sikre Norges sikkerhet. Som et lite land med store ressurser er Norge avhengig av en avtaleregulert verdensorden. Senterpartiet ønsker at Norge fortsatt skal være en aktiv pådriver for en FN-ledet verdensorden og for reform av FN-systemet for å oppnå en mer effektiv verdensorganisasjon. Respekten for menneskerettighetene må ligge til grunn for det norske internasjonale engasjementet.

Globale fellesutfordringer må løses i et mellomstatlig system der politikere er ansvarlig for løsningene. Vi trenger et FN med høy legitimitet og er ikke tjent

med at nye arenaer som G20 eller koalisjoner av frivillige i større grad legger premisene for internasjonal politikk. FNs rettighetsfokus er en viktig motvekt mot økonomisk fokus i andre organisasjoner. Senterpartiet ønsker derfor FN som en sterkere aktør på flere områder, som for eksempel finans og handel. Norge må aktivt støtte reformarbeid i organisasjonen.

Økonomiske forskjeller på verdensbasis kan utvikle seg til å bli sikkerhetspolitiske utfordringer. Flere land rykker opp fra lav- til mellominntektsland, samtidig som forskjellen mellom fattig og rik øker. Dette kan også utfordre stabiliteten, samtidig som vi vet at store forskjeller i seg selv er hemmende for utvikling og for gode levekår. Senterpartiet ønsker å føre en politikk som bidrar til utjevning både mellom og i land. Senterpartiet mener at Norge skal ha et fortsatt høyt nivå på utviklings- og nødhjelp. Landbruk er en av sektorene som i årene framover bør prioriteres høyere på utviklingsbudsjettet, ettersom ingen andre næringer kan måle seg med landbruket når det gjelder å skape sysselsetting og økonomiske ringvirkninger for de aller fattigste i verden. Norge har høy kompetanse og velfungerende modeller for organisering innen landbruket, noe utviklingspolitikken i større grad enn i dag bør dra veksler på. Norsk utviklingshjelp bør fokusere tematisk på områder der Norge kan bidra med særskilt kompetanse, deriblant landbruk, forvaltning av petroleumsressurser, marine ressurser og likestilling. Senterpartiet vil motarbeide korrupsjon, diktatur og vanstyre gjennom målrettet, faglig bistand og styrking av sivilsamfunnet.

Internasjonal handelspolitikk må utvikles med bærekraft og omfordeling som rettesnor. Senterpartiet mener at alle land skal ha rett til å produsere mat til egen befolkning og vil stanse dumping av matvarer. Dette må også være Norges posisjon i internasjonale handelsforhandlinger. Norge importerer om lag halvparten av sitt forbruk av landbruksvarer. Senterpartiet vil medvirke til at andelen av landbruksimporten som kommer fra de minst utviklede land øker, forutsatt at det styrker landenes mulighet til å mette egen befolkning. Investeringer i landbruket i utviklingsland er den beste måten å sikre verdens befolkning nok mat på i framtida. Det meste av landbruket i fattige land gir lite utbytte og det er et stort potensial for effektivisering. I dag er 70 prosent av verdens mat produsert på gårder med mindre enn to mål jord, og disse er i hovedsak drevet av kvinner. Får disse kvinnene mer for sine avlinger vil det bidra til redusert fattigdom og sult.

Senterpartiet ønsker ikke en ytterligere liberalisering av verdenshandelen. Ikke alle sektorer egner seg for liberalisering gjennom internasjonale handelsavtaler. Vi vil støtte opp om interessene til de fattigste landene i WTO. Senterpartiet mener at blant annet naturressurser, viktig infrastruktur, kommunikasjon og sentrale offentlige tjenester er områder som ikke bør liberaliseres i et internasjonalt handelssystem. Flertallet av de fattige landene er først og fremst avhengige av bedre infrastruktur for å få tilgang til hjemlige og regionale markeder og handelsliberalisme hindrer ofte dette.

Klimakrisen er hele verdens problem. Tiltakene som settes i verk er viktige for alle land, ikke bare for de som rammes først av krisen. Klimaflyktningene kan bli mange og de sikkerhetspolitiske utfordringene store dersom store befolkningstette områder ikke lenger er beboelige eller egner seg for matproduksjon. Senterpartiet vil arbeide aktivt for sterke internasjonale klimaavtaler. Vi ønsker å styrke landbruksbistanden som et klimatiltak.

Senterpartiet viser til at nordområdene er landets viktigste utenrikspolitiske satsingsområde, med rike naturressurser, muligheter for nye seilingsleder og stort potensial for utvikling. Senterpartiet vil legge til rette for en positiv utvikling i nord gjennom en aktiv næringspolitikk, satsing på sikkerhet, kompetanse og infrastruktur.

EU og EØS

Norge har i dag et nært samarbeid med EU på en lang rekke områder. Norge og EU har gjensidig interesse av tett samhandling, men Senterpartiet vil fremdeles arbeide aktivt mot norsk EU-medlemskap. Senterpartiet jobber for levende lokalsamfunn over hele landet, som har handlefrihet og sjølråderett. Vi tror på et aktivt folkestyre med korte avstander mellom de som fatter beslutninger og de som berøres av dem. EU gir folkestyret dårligere kår. EU utvikler seg stadig mer i retning av en føderal statsdannelse. Den pågående krisen i Europa, spesielt i eurolandene, har vist at EU som politisk prosjekt og euro-samarbeidet som økonomisk konstruksjon har svakheter som Senterpartiet har advart mot i en årrekke.

Senterpartiet mener at Norge må ha en restriktiv holdning til avståelse av suverenitet over viktige samfunnsoppgaver gjennom EØS-avtalen. Samtidig er medlemskap i EU enda mer vidtrekkende enn EØS, blant annet når det gjelder

landbruks-, fiskeri-, finans-, utenriks- og forsvarspolitik. Medlemskap i EU ville vært en utvikling i negativ retning for disse politikkområdene.

Vi ønsker å erstatte EØS-avtalen med handels- og samarbeidsavtaler med EU for å sikre våre interesser. Senterpartiet har i regjering vist at det er mulig å utnytte handlingsrom knyttet til pålegg fra EU, som differensiert arbeidsgiveravgift og hjemfallsrett. Dette har vært arbeids- og tidkrevende prosesser som kunne ha vært løst ved en annen samarbeidsform med EU enn EØS-avtalen. Så lenge Norge er en del av EØS vil Senterpartiet arbeide for en aktiv bruk av reservasjonsretten. Vi vil også i større grad benytte handlingsrommet innenfor dagens avtale for å kompensere for negative sider ved avtalen, og samtidig initiere en politisk dialog i EØS-rådet for å bøte på det demokratiske underskuddet ved avtalen.

Nordisk samarbeid

De nordiske landene har i stor grad felles historie, kultur, språk, identitet og samfunnsmodeller, men Norden har endret seg etter at strukturene for det nordiske samarbeidet ble skapt. Senterpartiet vil ha en full gjennomgang av Nordisk råd og Nordisk ministerråd. Vi vil verne om det nordiske fellesskapet, og jobbe for et slankere, men dypere og mer målrettet nordisk samarbeid. To eller flere land må også kunne bruke strukturene til å utvide samarbeidet på enkeltområder, selv om ikke alle landene ønsker å delta. De nordiske landene bør styrke samordningen av innsats og deltakelse på internasjonale arenaer, og fortsatt utvide det forsvars- og utenrikspolitiske samarbeidet.

Senterpartiet vil:

- at Norge skal arbeide for flere internasjonalt forpliktende miljøavtaler under FN
- arbeide for en ny klimaavtale som inkluderer alle land etter Kyoto-perioden. Denne må baseres på prinsippet om at de rike landene bærer hoveddelen av kostnadene for klimaendringene som allerede er oppstått
- at handels- og investeringsavtaler ikke må undergrave politisk sjølråderett og råderetten over naturressursene

- at Norge skal bruke bistand aktivt for å bidra til at det blir produsert nok mat i verden og samtidig redusere klimautslippene gjennom økt satsning på småskalaproduksjon i landbruket
- ha som mål å øke satsingen på landbruksbistand til minimum 10 prosent av bistandsbudsjettet, og at bistanden skal dra veksler på den norske måten å organisere landbruket på
- arbeide for et nytt WTO-mandat basert på prinsippet om alle lands rett og plikt til egen matproduksjon
- legge bedre til rette for at importerte varer som både rike og fattige land produserer blir importert fra de fattigste landene (MUL-landene)
- at Norge skal arbeide internasjonalt for at alle former for eksportstønad og dumping av matvarer skal stanse
- sikre at distrikts- og regionalpolitikk, nasjonal helsepolitikk, sysselsettingspolitikk og likestillingspolitikk ikke skal kunne utfordres av internasjonale handelsregler
- stå som garantist mot norsk EU-medlemskap og arbeide aktivt mot en norsk EU-søknad
- erstatte EØS-avtalen med handels- og samarbeidsavtaler med EU
- at det norske folket selv skal påvirke avgjørelsen om Norge skal være medlem i EØS, og ha et framtidig mål om en folkeavstemning om Norges EØS-medlemskap
- bruke reservasjonsretten i EØS-avtalen mer aktivt, og konsekvent avvise regelverk som ikke er EØS-relevant
- reservere oss mot direktiver og forordninger gjennom EØS eller mot andre avtaler som truer den norske velferdsmodellen eller grunnleggende norske interesser
- styrke grensekontrollen gjennom å tilføre økte ressurser til toll og politi
- jobbe aktivt for å melde Norge ut av Schengen-avtalen
- arbeide for tettere samarbeid med Storbritannia i EU- og EØS-spørsmål
- at Norge prioriterer en nordisk styrke i FN-regi framfor deltagelse i den nordiske militære innsatsgruppa til EU
- at internasjonale operasjoner Norge deltar i, blir grundig evaluert
- ha et internasjonalt forbud mot atomvåpen

Innvandring

Senterpartiet vil føre en innvandringspolitikk som setter menneskeverd i fokus og der enkeltmennesket har klare rettigheter og plikter. Ethvert individ som søker asyl og opphold i Norge, skal ha trygghet for at rettsikkerheten ivaretas og at en får oppfylt sine rettigheter som individ.

Arbeidsinnvandring til Norge utgjør et betydelig bidrag til befolkningsoverskuddet i alle regioner. Den utgjør en viktig faktor i norsk økonomi, samtidig som det stiller oss overfor nye utfordringer når det kommer til hvordan velferdsstaten skal innrettes.

Den totale innvandringen må ikke være høyere enn at det kan håndteres ved løpende integrering og innenfor vår eksisterende og framtidige infrastruktur. Vi må unngå at den totale innvandringen skjer raskere enn vi kan tilby skoler, veier, kollektivtransport og boliger. De kommende år må den totale innvandringen i pressområder reduseres.

Arbeidsinnvandring

Arbeidsinnvandring har i løpet av de siste tiårene gitt et positivt bidrag til norsk økonomi og velferdsutvikling. Senterpartiet ønsker å legge til rette for at arbeidsinnvandringen styres til alle regioner av landet for å bidra til næringsliv og aktivitetsvekst. I dag består nettoinnflyttingen til Oslo-regionen først og fremst av innvandring. Å kanalisere denne delen av befolkningsveksten til andre regioner er nødvendig for å sørge for god regional balanse i bosetting og næringsutvikling på sikt.

Vi mener at arbeidsinnvandring til Norge må være basert på behovene i norsk arbeidsliv så langt det lar seg gjøre. Konkret betyr dette at vi ønsker en strengt regulert arbeidsinnvandring fra land utenfor EØS, der kravene til blant annet spesialistkompetanse må følges strengt.

Eksport av velferdsordninger til EØS-området representerer en utfordring for de norske velferdssystemene ettersom store befolkningsgrupper opparbeider seg velferdsrettigheter etter kort tids opphold i Norge. På sikt utfordrer dette bærekraften til det norske velferdssystemet. Senterpartiet stiller spørsmål ved innretningen på ordningene og mener det er behov for innstramning og å utfordre EØS-avtalen på dette området.

Det er tendenser til at arbeidsinnvandring utfordrer lønnsdannelsen i Norge, spesielt i yrker der man ikke trenger å beherske norsk som arbeidsspråk. Vi mener at norske myndigheter må regulere arbeidslivet best mulig for å unngå dette.

Asylpolitikk

Senterpartiet vil ha en konsekvent asylpolitikk der rettssikkerhet og menneskerettigheter ivaretas. Senterpartiet vil videreføre hovedlinjene i den nye utlendingsloven som trådte i kraft i 2010. Et godt lovverk og en forutsigbar praksis skal være grunnstammen i asylpolitikken. Senterpartiet ønsker en klar praksis slik at man ikke gjennom uklare signaler bidrar til økt tilstrømning av mennesker som ikke har grunnlag for beskyttelse, og som dermed ikke får opphold. Dette vil bidra til å redusere antall grunnløse asylsøknader og behandlingstiden i asylforvaltningen, noe som vil komme dem med beskyttelsesbehov til gode.

Senterpartiet er opptatt av at barns beste blir tillagt spesiell vekt i oppholdssaker. Norge må følge FNs barnekonvensjon. Utlendingsmyndighetene må organiseres på en måte som sikrer en rask og forsvarlig saksbehandling og at den enkeltes rettssikkerhet ivaretas. Ventetida på asylmottak må gjøres meningsfylt og kortest mulig.

Vi må motvirke at personer oppholder seg ulovlig i Norge. For å ivareta folks alminnelige rettsoppfatning må lovverket styrkes når det gjelder å håndtere utlendinger som representerer en sikkerhetsrisiko, eller utgjør en fare for samfunnet eller enkeltpersoner.

I tilfeller der utenlandske statsborgere med opphold i Norge utgjør en fare for rikets sikkerhet eller bidrar til terrorvirksomhet i inn- eller utland, kan det oppstå et motsetningsforhold mellom internasjonale forpliktelser, nasjonal lovgivning og hensynet til nasjonal sikkerhet. Det er viktig at asylinstituttets legitimitet i befolkningen ivaretas ved at det i praksis beskytter dem som har behov for beskyttelse, og ikke misbrukes for andre formål. Derfor vil vi etterstrebe å utvikle en lovgivning som ivaretar våre internasjonale forpliktelser, nasjonale bestemmelser og samtidig gir mulighet til å kunne reagere mer effektivt mot misbruk av asylinstituttet enn tilfellet er i dag.

Senterpartiet vil:

- føre en flyktning- og asylpolitikk som bygger på våre internasjonale forpliktelser og anbefalinger fra FNs høykommissær for flyktninger
- redusere saksbehandlingstiden i utlendingsforvaltningen samtidig som rettssikkerheten ivaretas
- styrke innsatsen for å håndtere utlendinger som representerer en sikkerhetsrisiko
- sikre god oppfølging av enslige mindreårige asylsøkere
- øke antall kvoteflyktninger til 1500
- sette tak på antall ankemuligheter i utlendingsforvaltningen for å sikre at asylsøkere med avslag på søknader raskere forlater Norge

Urfolk og nasjonale minoriteter

Senterpartiet vil styrke samenes og de nasjonale minoritetenes språk, kultur, nærings- og samfunnsliv. Vi vil styrke arbeidet for de samiske språkene og de nasjonale minoritetsspråkene i Norge, særlig gjennom å styrke Sametingets og kommunenes ansvar. Senterpartiet vil aktivt støtte opp om det samiske sivilsamfunnet og de nasjonale minoritetenes organisasjoner.

Sametinget

Senterpartiet vil at Sametinget skal utvikle samisk språk, kultur, næringer og rettigheter på samenes eget grunnlag. Senterpartiet vil sikre Sametingets konsultasjonsrett med regjering og storting. Departementene må ha tydelige rutiner som sikrer at konsultasjonsretten blir oppfylt i alle saker som har betydning for den samiske befolkningen.

Samiske næringer

Senterpartiet vil styrke rammevilkårene for næringsutøvelse i samiske bosettingsområder. Senterpartiet vil bevare og videreutvikle et levende landbruk i de samiske kjerneområdene. Senterpartiet vil arbeide for at reindrifta og andre etablerte næringer skal leve godt side om side, og at det sikres tradisjonelle rettigheter til fiske for befolkningen i de sjøsamiske områdene.

Nasjonale minoriteter

Senterpartiet vil legge til rette for at de nasjonale minoritetene, jøder, kvener, skogfinner, rom (sigøynere) og romanifolk (tatere), skal kunne ivareta og videreutvikle egen kultur, språk og identitet.

Senterpartiet vil:

- følge opp handlingsplanen for samiske språk og stortingsmeldingen om samepolitikken
- styrke samisk språkopplæring i skoler og barnehager
- åpne for at elever i de samiske områdene kan velge samisk i stedet for sidemål
- arbeide for at det utdannes flere helse- og sosialarbeidere med samisk språk- og kulturkompetanse, og sikre tilgangen på samiske tolker ved helseinstitusjoner

5. DELING AV SAMFUNNSGODER

Senterpartiets mål i velferdspolitikken er å utjevne geografiske og sosiale forskjeller, å gi alle tilgang til utdanning og helsestell av god kvalitet, å sikre et arbeidsliv med plass til alle, å sørge for robuste og bærekraftige velferdsordninger og å ta vare på den norske velferdsmodellen. For å oppnå dette støtter vi opp om en sterk offentlig sektor, som er garantisten for gode velferdstjenester i hele landet. Vi mener at ansvaret for å sørge for velferd bør ligge så nært innbyggerne som mulig. Derfor ønsker vi at kommunene skal ha en stor del av ansvaret for ulike velferdstjenester. Det må være samsvar mellom pålagte oppgaver og bevilgninger. Senterpartiet vil fortsette med å styrke kommuneøkonomien og utjevne økonomiske forskjeller mellom kommunene. Vi ønsker at tjenestetilbudet skal være mest mulig tilpasset den enkelte. Dette sikres best gjennom å gi kommunene mulighet til å finne lokalt tilpassede løsninger. Vi ønsker å begrense statlig overstyring i form av rettighetsfesting fordi det gir den enkelte kommune mindre handlingsrom.

Enkelte forskjeller i samfunnet er positive, mens andre forskjeller er uønskede. De ønskede ulikhetene er de vi velger selv, som bosted, utdanning og fritidsinteresser. De uønskede forskjellene er resultater av omstendigheter vi ikke kan noe for og som hindrer oss i å nå våre mål, som å bli syk eller alvorlig skadet. Senterpartiet vil ta i bruk politiske virkemidler for å skape mer rom for de ønskede forskjellene og minske de uønskede forskjellene.

Fordeling – utjevning av geografiske og sosiale forskjeller

Fordeling er en av grunnpilarene i den norske velferdsstaten. Mennesker som har like økonomiske og sosiale muligheter vil møtes på mange arenaer og danne fellesskap. Dette skaper et samhold i samfunnet som er av uvurderlig verdi. Derfor vil Senterpartiet jobbe for å skape et samfunn med små forskjeller mellom folk. Vi mener at det skal være små inntektsforskjeller mellom ulike typer arbeidstakere, bransjer og regioner. Vi vil ha et skattesystem som bygger på prinsippet om skatt etter evne.

Fordeling foregår på mange ulike arenaer. For Senterpartiet er den geografiske utjevningen av forskjeller like viktig som den sosiale. Vi vil redusere levekårsforskjeller mellom ulike deler av landet gjennom å ta i bruk skatte-, avgifts- og inntektspolitikken, og videreføre samarbeidet med de største bykommunene om å redusere de store levekårsforskjellene mellom ulike bydeler.

Ettersom samfunnet blir mer mangfoldig blir fellesarenaene stadig viktigere. For Senterpartiet er det viktig å sørge for at alle får tilgang til disse arenaene. Vi mener derfor at det offentlige skal ha ansvar for at alle har tilgang til tjenester innen utdanning, helse og omsorg. Det offentlige skal som hovedregel også utøve velferden i praksis. Samtidig mener vi at ideelle aktører i noen tilfeller kan utgjøre et viktig supplement til det offentlige som tjenesteyter. Vi ønsker å begrense kommersiell finansiering av skoler og helse- og omsorgstilbud fordi det bryter med vår ambisjon om geografisk og sosial utjamning, og svekker det totale tjenestetilbudet.

Arbeid – det skal lønne seg å jobbe

Senterpartiet har som mål at flest mulig skal jobbe, og at arbeidslivet skal ha ordnede forhold og plass til alle. For å sikre dette støtter vi opp om trepartssamarbeidet, avtalen om inkluderende arbeidsliv og reformer som gjør det lettere å kombinere arbeid med pensjon og andre velferdsytelser.

Arbeidskraften er vår viktigste ressurs. Derfor er arbeidslinja en forutsetning for opprettholdelsen av det høye velferdsnivået i Norge. Et variert arbeidsliv er nøkkelen til å gi alle mulighet til å finne en arbeidsplass som passer for dem, og er dermed også nøkkelen til høy sysselsettingsgrad.

Derfor vil Senterpartiet fortsette å arbeide for at vi skal opprettholde et mangfold av næringer, bedrifter og organisasjoner i Norge, og at disse skal ha mulighet til å utvikle seg i alle deler av landet.

Senterpartiet skal jobbe for balanserte løsninger som ivaretar både arbeidsgivers og arbeidstakers behov. Vi vil sørge for overordnede regelverk som gir gode vilkår for arbeidstagere og hindrer sosial dumping. Vi vil føre en

politikk som gjør bedrifter til gode arbeidsplasser. Samtidig vil vi sørge for at vi ikke pålegger bedriftene krav som de ikke kan overholde uten at det går ut over lønnsomheten. Kostnader og plikter som pålegges private bedrifter av det offentlige må stå i forhold til det bedriftene kan klare å imøtekomme.

Senterpartiet ønsker en sterk arbeidsmiljølov som sikrer ordnede forhold i arbeidslivet. Samtidig går vi inn for at myndighetene, sammen med partene i arbeidslivet, foretar en gjennomgang der de vurderer behovet for å gjøre endringer i dagens arbeidsmiljølov. Målet er å kunne imøtekomme nye krav i arbeidslivet, samtidig som arbeidstakeres rettigheter sikres.

Yrkesdeltagelse bør være målet også for personer som er syke eller som har nedsatt funksjonsevne. Dette betyr at vi må ha et arbeidsliv med tilstrekkelig fleksibilitet og åpenhet slik at alle som har arbeidsevne får slippe inn. I tillegg bør velferdsytelser i større grad enn i dag utbetales som lønnstilskudd i stedet for som passive ytelser.

Senterpartiet vil:

- videreutvikle den norske arbeidslivsmodellen
- arbeide for et godt regulert arbeidsliv uten sosial dumping
- gå mot lovfestet minstelønn, men bruke ordningen med allmenngjøring av tariffavtaler som et virkemiddel i kampen mot sosial dumping
- verne om frontfagsmodellen som grunnverktøy i lønnsforhandlinger
- at faste ansettelser skal fortsette å være hovedregelen i norsk arbeidsliv
- arbeide for å unngå ufrivillig deltid
- heve den generelle aldersgrensen i arbeidslivet
- over tid fase ut ulike særaldersgrenser

Utdanning og forskning - læring for alle

Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra også i utdanningspolitikken. Vi ønsker at det skal fastsettes få og klare nasjonale læringsmål, slik at kommuner og fylker skal få mer ansvar og større frihet i organiseringen av skolehverdagen. Vi ønsker en desentralisert skolestruktur og en skole som utnytter lokale og regionale fortrinn og spiller på lag med nærmiljøet. Skolen skal ikke være verdinøytral, men ta utgangspunkt i verdier som likestilling, likeverd, ytringsfrihet, demokrati og vår kristne og humanistiske kulturarv. Skolen er en sentral arena for dannelse og har en funksjon som kulturbærer.

I dagens kunnskapssamfunn må det legges til rette for livslang læring der det gis påfyll av kunnskap og mulighet for videreutvikling livet igjennom.

Senterpartiets menneske- og samfunnssyn tilsier at alle skal ha lik rett til utdanning. Vi mener at all opplæring skal være tilpasset den enkelte, fortrinnsvis innenfor rammen av fellesskapet. Der det er nødvendig skal det likevel være rom for å organisere undervisningen annerledes, basert på den enkelte elevs behov for tilpasset opplæring.

Dagens privatskolelov dekker et tilbud med lange tradisjoner som et supplement til fellesskolen.

Folkehøgskolene må gis mulighet til å beholde sin egenart med vekt på kulturformidling, personlig utvikling og faglig fordypning.

Frafall i videregående skole er et samfunnsproblem. Forskning viser at sporen til frafallet er å finne allerede i grunnskolen. Mer må derfor gjøres tidligere for at færre skal bli skoletrøtte og falle ut av videregående opplæring. Noe av løsningen er å finne i en opplæring som oppleves mer relevant for yrkeslivet, og en skole som gir alle muligheter til å føle mestring, i tillegg til økt fokus på psykisk helse blant barn og unge. Dette innebærer at teoretisk og praktisk kunnskap må anerkjennes på lik linje i skolen. Utdanningspolitikken skal sørge for at hele landet får høyt kvalifisert arbeidskraft som også er internasjonalt konkurransedyktig. Målet er at elevene skal gjøre det bedre i basisfagene og å heve elevenes interesse for, og resultat i realfag. Dette betyr at vi trenger høyt teoretisk kunnskapsnivå som har rot i det praktiske. Samfunnet trenger mange gode fagfolk, både med høyere utdanning og med fagbrev.

Hovedutfordringen i dagens skole er ikke innholdet i den nasjonale skolepolitikken, men manglende samsvar mellom nasjonale føringer og det som skjer ute i klasserommene. Derfor mener vi at det ikke er tid for nye nasjonale reformer. Snarere ser Senterpartiet behov for å gi skolen mulighet til å oppfylle de nasjonale forventningene og sikre at alle elever når de vedtatte læringsmålene. Skolens evne til å kunne innfri forventningene er avhengig av kvaliteten på undervisningen. Derfor vil vi prioritere kvalitet i undervisningen framfor ytterligere utvidelse av undervisningstida.

Senterpartiet ønsker at både elever og lærere skal trives på skolen. Et viktig element i trivselen er at det finnes gode skolebygninger og muligheter til å ha alternativ undervisning. Norske skolebygninger skal opprustes til de er i samsvar med lovverket for inneklima. Senterpartiet vil videreføre rentekompensasjonsordningen for opprustning av skolebygninger som sikrer kommunene og fylkeskommunene rentefrie lån til dette formålet.

Undersøkelser kan tyde på at så mange som halvparten av dagens tiåringer ikke er svømmedyktige. Senterpartiet mener det er nødvendig å styrke svømmeundervisningen i skolen, også som et drukkingsforebyggende tiltak. Senterpartiet er positiv til at skolene lokalt gjennomfører svømmetester for å sikre tilpasset svømmeundervisning.

Grunnskole – en helhetlig skoledag framfor heldagsskolen

Senterpartiet mener at frihet til å finne gode lokale løsninger er bedre enn nasjonal standardisering av skoledagen. Vi mener at den enkelte skole og den enkelte lærer må få større frihet og mulighet til å gi nødvendig tilpasset opplæring. Vi må fortsette arbeidet med å gjøre ungdomsskolen mer praktisk og relevant for arbeidslivet. For å imøtekomme ulike behov i elevgruppen må skolen få mulighet til å gi større variasjon i undervisningen. Det er viktig at skolen har tilgang på spesialrom, utstyr og mulighet til ekskursjoner slik at undervisningen oppleves variert, praktisk og relevant. Senterpartiet vil gi mer undervisning i basisfagene i stedet for å utvide antall fag. Senterpartiet ønsker en bevisstgjøring av lokalpolitikernes rolle som skoleeiere med ansvar for innhold og kvalitet i grunnopplæringen. For at elevene skal ha god helse og godt læringsutbytte må skoledagen legge til rette for et sunt kosthold og nok fysisk aktivitet. Ordningen med frukt og grønt må ikke fjernes, men utvides.

Senterpartiet ønsker ikke en obligatorisk heldagsskole. Skolefritidsordningen (SFO) beholdes som en frivillig ordning med foreldrebetaling og uten obligatoriske aktiviteter. Ulike familier har ulike behov. Gratis leksehjelp bør videreføres som del av SFOs tilbud, og pedagogisk ansatte må stå ansvarlig for veiledningen. Organiseringen av SFO må være et lokalt ansvar, men det må gis veiledende retningslinjer som omhandler fysisk tilrettelegging og bemanningstetthet.

Senterpartiet mener en sterk fellesskole er spesielt viktig på barneskoletrinnet. I et mer mangfoldig samfunn er gode felles møtearenaer viktig og barneskolen den viktigste.

Videregående opplæring

Senterpartiet mener at et bredt tilbud innen videregående opplæring over hele landet er viktig. Slik kan alle få et godt utdanningstilbud og muligheten til å bo hjemme mens de går på videregående skole. Senterpartiet vil ha tydelig fokus på kunnskap ved de studieforbereidende linjene og større vekt på praktiske ferdigheter i de yrkesrettede studieretningene. Senterpartiet ser med bekymring på frafallet i videregående skole. Spesielt er frafallet i yrkesfagene bekymringsfullt høyt. Yrkesfagene er blitt for teoretiske og tar sikte på å dekke et for bredt fagfelt. Tilbakemeldinger fra næringene som tar imot lærlinger tyder også på at elevene kan fagene sine for dårlig etter endt utdanning. Vi mener at elevene må møtes av et system med større fleksibilitet der de kommer raskere ut i praksis og får tidlig kjennskap til sitt fag. Vi trenger en fagopplæring som ivaretar elevenes og arbeidslivets behov på best mulig måte.

Senterpartiet ønsker ikke en ny stor skolereform, men en justering av yrkesfagene. Vi ønsker å splitte opp flere av Vg1-kursene. Det vil sikre kvaliteten på utdanningen og samtidig holde på elevenes motivasjon til å fullføre. En justering av yrkesfagene må føre til at de teoretiske fagene innrettes slik at de imøtekommer fagarbeiderens behov i utøvelsen av sitt yrke. Teori er nødvendig, men for yrkesfagene bør den være praktisk og ikke akademisk innrettet. Teorifagene må derfor yrkesrettes bedre enn i dag.

Senterpartiet vil arbeide for en generell styrking og bedre organisering av skolehelsetjenesten i den videregående skolen, slik at det blir et reelt lavterskeltilbud for alle.

Ikke alle elever har faglige forutsetninger til å gjennomføre et ordinært yrkesfagløp. Det finnes alternative veier til målet. Fylkeskommunene må bli flinkere til å gi elevene mulighet til fleksible løp der en kommer raskt ut i praksis og tar teorien etter hvert som eleven blir mer motivert.

Nok læreplasser er viktig for å hindre frafall. Mange som ikke får læreplass mister motivasjonen for å fullføre utdanningen og dropper ut. Samtidig vet vi at det offentlige har et stort, og økende, behov for faglært arbeidskraft. Lærlingene må få tildelt læreplass tidligere enn i dag. Fylkeskommunene må ha tett og forpliktende samarbeide med næringslivet slik at alle elever kan tilbys plass før de slutter Vg2.

For elever mellom 15 og 20 år som må reise fra hjemmet for å gjennomføre videregående opplæring, skal stipendordninger dekke merkostnader til livsopphold.

Senterpartiet mener at det trengs en nasjonal satsing på norsk håndverktutvikling og opplæring i verneverdige fag. Håndverkskunnskap er en del av kulturarven og er samtidig avgjørende for å ta vare på annen kulturarv.

Høyere utdanning

Senterpartiet vil føre en utdannings- og forskningspolitikk som setter klare krav til studenter om å fullføre påbegynt utdanning, og som oppfordrer til faglig fordypning og forskning. Vi ønsker å øke grunnbevilgningen til høyskoler og universiteter for å gjøre utdanningsinstitusjonene mindre avhengige av ekstern finansiering og stabilt studenttall. Sterkere grunnfinansiering vil gjøre det mulig å opprettholde nasjonale universiteter med høyt akademisk nivå og smale, men akademisk viktige fag. Økt grunnfinansiering er også med på å sikre den desentraliserte høyskolestrukturen, som er viktig for å utdanne for eksempel mange nok sykepleiere eller lærere. Det skal satses på å utvikle spesialiserte fagmiljøer, utvikle samarbeidet mellom universitetene og høyskolene og styrke studiesentrene.

For mange av høyskoleutdanningene og enkelte av universitetsutdanningene bør praksis bli en mer integrert del av studieløpet. Senterpartiet vil støtte tiltak for å få inn mer praksis i utdanningsløp der det er relevant.

De fleste som utdannes ved norske universiteter og høyskoler skal arbeide i Norge og må beherske et norsk fagspråk. Undervisning og lærebøker på norsk (bokmål og nynorsk) er viktig for å vedlikeholde og videreutvikle norsk som fagspråk. Fastpris på fagbøker er viktig for å oppnå disse målsetningene.

Ikke alle utfordringer på framtidens arbeidsmarked løses gjennom universitets- og høyskolesystemet. Senterpartiet ønsker å styrke fagskolene fordi vi mener de svarer på arbeidslivets behov for arbeidskraft.

Senterpartiet ønsker å styrke studenters økonomiske situasjon. Det kan være utfordrende å skaffe seg bosted og tilstrekkelig studiefinansiering.

Senterpartiet vil først og fremst bygge flere studentboliger, men også på sikt innføre elleve måneders studiestøtte.

Forskning

Grunnleggende og langsiktig kunnskapsoppbygging krever en fri, kritisk og uavhengig forskning. Kontakt mellom forskningsmiljøene og samfunnet ellers er avgjørende for å sikre praktisk bruk av forskningsresultat i næringsutvikling, forvaltning og samfunnsutvikling. Omfanget av og kvaliteten på vår nasjonale forskningsinnsats vil ha avgjørende betydning for å sikre vår konkurranseevne internasjonalt. Det offentlige har et særlig ansvar for å ivareta vilkårene til grunnforskning. Senterpartiet vil arbeide for at forskning og forskere får gode rammevilkår og at det blir iverksatt tiltak for å rekruttere til forskerstillinger.

Et kunnskapsbasert næringsliv forutsetter tett samarbeid mellom universitet, høyskoler, forskningsinstitusjoner og næringslivet sjøl. Vegene fram til kommersialiserte resultat må understøttes og lettes slik at forskningen kan danne grunnlaget for innovasjon og gründervirksomhet.

Det er viktig for Norge å være et foregangsland på forskning innen fossile og fornybare energikilder, men også annen teknologi. Det vide spekteret i forskningsmiljøer på universiteter og høyskoler må opprettholdes.

Læreren

En god lærer er avgjørende for elevenes læring. For å sikre godt læringsutbytte hos elevene, trengs det lærere som er faglig og pedagogisk sterke og trygge i undervisningssituasjonen. Senterpartiet ønsker å redusere rapporteringsbyrden og møtevirkosmheten for læreren. Senterpartiet vil ha høy kvalitet på

grunnskolelærerutdanningen og arbeide for at alle lærere tar jevnlig etter- og videreutdanning. Kommunene må sørge for at ufaglært personale i skolene får tilbud om å ta relevant utdanning som f. eks lærerutdanning. Bemanningen i skolen må økes, også med andre yrkesgrupper.

Lærere som underviser på lærerutdanningsinstitusjonene må jevnlig ut i praksis i skolene. Grunnskolelærerutdanningen beholdes som et fireårig profesjonsstudie. Alle nyutdannede lærere skal ha tilbud om veiledning første året. Faglærerutdanningene må få et spesielt fokus og hospitering må bli en naturlig del av etterutdanningen. Senterpartiet har ambisjoner for skolen, tar ansvar og viser læreren tillit.

Rådgivningstjenesten

Rådgivningstjenesten må styrkes. Det bør vurderes å dele rådgivningstjenesten i en faglig og en sosial del. Det bør satses på en egen utdanning for rådgivere. I tillegg bør det bli flere nettbaserte løsninger for å få gode råd om videre utdanning. Det er også viktig med godt samarbeid mellom rådgivningstjenesten i ungdomsskolen og i videregående skole, slik at overgangen mellom de to og videre til universitet, høyskole eller arbeidslivet ikke blir for krevende.

Livslang læring

Livslang læring må foregå på tre arenaer: i utdanningssystemet, på arbeidsplassen og i sivilsamfunnet. For Senterpartiet er det viktig med geografisk utjevning av tilgang til kunnskap, og vi vil derfor spesielt ivareta desentraliserte høyskoletilbud, studieforbund og fjernundervisning. Kurs gjennom frivillige organisasjoner er viktige for kompetanseutviklingen. Senterpartiet vil derfor styrke studieforbundene.

I dagens stadig mer komplekse samfunn krever de fleste arbeidsplasser at en har basiskompetanse i lesing, skriving, regning og IKT. Fordi mange voksne mangler slik basiskompetanse, er det viktig at "Program for basiskompetanse i arbeidslivet" videreføres. Programmet bør utvides til å omfatte grupper som er utenfor arbeidslivet.

Senterpartiet vil:

- styrke lærerens rolle gjennom mer praksis i utdanningen
- sørge for mer midler til etter- og videreutdanning av lærere
- beholde SFO som en frivillig ordning
- beholde karakterene i ungdomsskolen
- arbeide for innføring av skolemåltidet
- at alle elever i grunnskolen skal gis mulighet til minst en time fysisk aktivitet i skoletida daglig
- sikre leirskoletilbudet, bl.a. gjennom gode refusjonsordninger
- gjøre nasjonale prøver i grunnskolen til utvalgsprøver for å redusere ressursbruken knyttet til prøvene og unngå uheldig sammenligning mellom skoler
- at all ungdom skal få mulighet til å delta i elev- og ungdomsbedrift
- gi alle rett til videregående opplæring ved å oppheve skillet mellom ungdom med og uten rett til videregående opplæring
- ha bedre fleksibilitet i opplæringsløpet for yrkesfagprogram enn dagens modell (2+2) legger opp til
- gi flere elever tilbud om alternative opplæringsløp til hovedmodellen i dagens fagopplæring
- splitte opp enkelte yrkesfagprogram slik at elevene gis mer tid til faglig fordypning og tidligere spesialisering
- at alle kommuner, fylkeskommuner og statlige virksomheter skal sette seg forpliktende mål for inntak av lærlinger. Kommunene skal ha minimum to lærlinger per 1000 innbygger
- at elever som fullfører en yrkesfaglig utdanning med fag-/svennebrev skal gis rett til å ta et påbyggingsår for å få generell studiekompetanse
- øke lærlingtilskuddet til bedriftene, og fjerne arbeidsgiveravgiften for lærlinger
- gi elever som stryker på eksamen mulighet til å ta opp eksamen på sensommeren, dette for at elevene skal slippe å vente et helt år på å ta opp eksamen igjen
- åpne for flere "hybrid-linjer" som kombinerer yrkesfag med studiespesialiserende fag
- tilby praksisbrev som et opplæringsløp ved alle videregående skoler med yrkesfag

- at fylkeskommunen skal gi tettere oppfølging av lærlingene gjennom hele læretida
- utvide utstyrsstipendet slik at gratisprinsippet og behovet for utstyr i det enkelte fag ivaretas
- legge til rette for praktisk utdanning innen opplæring i verneverdige fag som del av den høyere utdanning
- styrke skolehelsetjenesten i den videregående skolen
- fortsatt sikre driftstilskudd til folkehøgskolene, videreføre stipendordninger og verdsette elevens innsats gjennom poeng ved opptak til andre skoler
- stå fast på målet om at forskningsinnsats skal opp på tre prosent av BNP. I tillegg til større bevilgninger til forskning over offentlige budsjett, må også næringslivet i større grad medvirke til at målet blir nådd
- sikre regional fordeling av forskningsmidlene for å utvikle gode universitets- og høgskolemiljøer over hele landet og for å skape grunnlag for utvikling av nye virksomheter basert på regional forskningsinnsats
- at fordeling av studieplasser og finansieringssystem for universitetene og høyskolene skal bidra til å motvirke sentraliseringspresset i høyere utdanning, og heller styrke viktige desentraliserte tilbud og utdanningsinstitusjoner
- øke antall studieplasser på realfagsstudiene og jobbe for at det i samarbeid med videregående skoler og næringsliv settes i verk tiltak for å rekruttere til disse studiene
- styrke naturvitenskapelig utdanning med flere studieplasser
- øke stipend og lånesatsene i takt med kostnadsutviklingen og gjøre det mulig å studere på heltid
- gjeninnføre førsteårsstøtten til studenter som tar bachelorgrad i et ikke-vestlig land eller USA
- styrke tilbudet innen livslang læring, herunder voksenopplæringstilbudet i regi av frivillige organisasjoner

Helse – forebygging framfor reparasjon

Senterpartiet ønsker en helsesektor basert på prinsippene om nærhet til og kvalitet i tjenestene. Vi ønsker behandlingstjenester nært der folk bor med en god spesialisthelsetjeneste med faglig tyngde, høy kvalitet og bærekraftig økonomi. Vi ønsker gode sykehus, ambulansetjeneste og en robust legevaktordning i hele landet. Nærhet til tilbudet taler imot markedstenkning og privatisering innenfor helsesektoren. Kapital trekkes dit kundegrunnlaget og betalingsevnen er størst. Dette fører til et dårligere helsetilbud i distriktene og i områder med svak økonomi. I tillegg dreier innsattsstyrte finansieringsmodeller fokus mot spesialisert og avansert medisin ved sykehusene, bort fra svake pasientgrupper som kronisk syke og eldre.

Frivillige organisasjoner har gått foran i utviklingen av gode helse- og omsorgstjenester. Senterpartiet vil videreføre og styrke samarbeidet med frivillig sektor både innenfor statlig og kommunalt styrte tjenester. Vi vil sikre frivillige/ideelle tilbydere innen helse - og omsorgsfeltet gode rammevilkår og forutsigbar drift. Senterpartiet mener at dagens anbudssystem med frivillige/ideelle organisasjoner har mange svakheter, og bør avvikles til fordel for løpende avtaler med det offentlige, basert på kvalitet.

Mesteparten av helsearbeidet foregår nært der folk bor, i kommunene. Senterpartiet vil prioritere folkehelsearbeidet høyt. Det handler om å prioritere helsefremmende løsninger på alle samfunnsområder som arealplanlegging, transport, fritidstilbud, arbeidsliv osv. I tillegg må det forebyggende perspektivet vektlegges i alle deler av de lokale helsestasjonene fra jordmor til helsestasjon, skolehelsetjenesten, fastlegeordningen, eldreomsorgen og psykiatrien. Forebyggingen skal foregå der folk bor og være en naturlig del av folks møte med helsevesenet, hele livet. Senterpartiet vil gjøre folkehelse til en naturlig del av samfunnsplanleggingen. Helsearbeidet er en viktig begrunnelse for Senterpartiets mål om en bedre kommuneøkonomi.

En forebyggende helsesektor

Sosiale helseforskjeller er den aller største helseutfordringen i samfunnet. Helse og sykdom er ulikt fordelt, og avhengig av faktorer som inntekt og utdanning. Dette er helseforskjeller som kan forebygges. Mange av de utbredte folkesykdommene har sammenheng med dårlig kosthold, inaktivitet og bruk av

rusmidler og tobakk. Utbredelsen av disse sykdommene og alvorlighetsgraden for den enkeltes sykdom kan reduseres med bedre forebyggende arbeid. Senterpartiet ønsker å ta i bruk virkemidler i flere samfunnssektorer for å møte disse utfordringene med mer forebygging og mindre reparasjon.

Grunnlaget for folkesykdommene blir ofte lagt i ung alder. Derfor må forebyggingen starte tidlig. Barn og unge tilbringer mye tid i barnehage, på skolen og i SFO. Dette er viktige arenaer for å utvikle gode vaner for kosthold og fysisk aktivitet som de kan ta med seg videre i livet. Samfunns- og arealplanlegging må legge til rette for fysisk aktivitet i hverdagen. Det skal være lett å ta sunne valg. Derfor ønsker vi blant annet trygge skoleveier som er tilrettelagt for sykkel og gange, og et aktivt fritids-, idretts- og kulturtilbud over hele landet. Senterpartiet vil vektlegge tiltak som bidrar til at kostholdet til befolkningen endres i tråd med helsemyndighetenes anbefalinger. Avgiftspolitikken på matvarer må bygge opp under helsepolitiske mål for å fremme sunne matvarer.

Alkoholforbruket i Norge er økende, og alkohol er det mest vanlige og det hyppigst misbrukete rusmiddelet. Senterpartiet har som mål å redusere alkoholforbruket. Kontrollert tilgang til og høye avgifter på alkohol viser seg å være effektive tiltak for å nå dette målet, og Senterpartiet vil videreføre dagens avgiftsnivå. Den samme tilnærmingen bør tas i bruk for å redusere forbruket av tobakk.

Narkotika er et stort samfunnsproblem. Senterpartiet er opptatt av det helsefaglige aspektet – tunge narkotikamisbrukere er alvorlig syke mennesker som fortjener et mer helhetlig og effektivt behandlingsopplegg enn i dag. Senterpartiet ønsker å utvide bruken av alternative straffereaksjoner i narkotikasaker.

6 av 10 unge uføre hadde i 2009 en psykiatrisk diagnose. Tilfeller av psykiske lidelser stiger i alle aldersgrupper, men det er spesielt bekymringsfullt at økningen hos den yngste gruppen er dobbelt så stor som i andre grupper. Senterpartiet mener derfor det er viktig å øke kunnskapen om psykisk helse blant ungdom og at de som har behov for hjelp får det raskt og på et tidlig stadium i lidelsen.

Samhandling mellom kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten

Senterpartiet ønsker at behandling skal skje på det laveste effektive omsorgsnivået. Vi vil sentralisere det vi må og desentralisere det vi kan av helsetjenester. Hovedansvaret for helsetjenestene skal ligge i den enkelte kommune, og alle skal ha et godt helsetilbud nært der de bor. IKT-systemene mellom kommunene og sykehusene må utvikles slik at det er god kommunikasjon dem imellom. Senterpartiet legger til grunn at alle skal ha et likeverdig helsetilbud som en trygg ramme for bosetting og utvikling i hele landet. Vi vil aktivt følge opp intensjonene i samhandlingsreformen og styrke kommunenes økonomi for å bedre deres muligheter til å forebygge og tilby lokal behandling. Dette er også god samfunnsøkonomi fordi det er billigere å forebygge enn å reparere.

Prinsippet om rett behandling på rett nivå stiller store krav til helsevesenet. Etablering av lokalmedisinske sentre skal ikke erstatte dagens lokalsykehus, men de må fungere i et godt samspill. Lokalsykehus er en del av spesialisthelsetjenesten og tilbyr blant annet kirurgisk og indremedisinsk behandling og beredskap på døgnbasis. Lokalmedisinske sentre skal være en del av kommunehelsetjenesten, og en arena for dagtilbud og polikliniske tjenester fra spesialisthelsetjenesten.

Kommunehelsetjenesten har ansvar for den største delen av forebyggingsarbeidet i helse- og omsorgssektoren. Spesialisthelsetjenesten og sykehussektoren har imidlertid fått mye av ressursøkningen i helsebudsjettet. Senterpartiet ønsker å prioritere primærhelsetjenesten i kommunene.

Bioteknologi - etiske dilemma om liv

Bio- og genteknologi åpner for viktige spørsmål som må sees i en etisk og verdimeslig sammenheng. Senterpartiet mener at bio- og genteknologien må møtes med en holdning om at alle mennesker har rett til liv, uavhengig av utviklingsmuligheter og evner. Lovverket må ivareta de positive mulighetene som ligger innenfor feltet, samtidig som det settes klare grenser for hva som er etisk, medisinsk og ressursmessig akseptabelt. Senterpartiet vil understreke at det ikke må være den tekniske utviklingen alene som skal være bestemmende. Det må trekkes en grense for hva det offentlige har ansvar for når det gjelder å hjelpe mennesker med å få barn. I saker om bioteknologi som omhandler barn,

skal barnets beste komme først. Det må legges vekt på at barn så sant det er mulig, bør få kjennskap til sine biologiske foreldre. Med den rivende utviklingen som skjer innen bioteknologisk forskning, er det viktig at nye problemstillinger og kunnskap blir gjort tilgjengelig og lagt fram for åpen debatt.

Senterpartiet vil:

- styrke kommuneøkonomien for å sette kommunene i stand til å tilby gode helse- og omsorgstjenester og for å sikre rekruttering av helsepersonell
- ha en geografisk definert responstid for ambulansetjenester og etablere luftambulansebasert for de områder som i dag ikke har dekning
- rettighetsfeste ordningen med brukerstyrt personlig assistanse, slik at flere funksjonshemmede kan komme seg ut i arbeidslivet og leve et selvstendig og uavhengig liv
- gi frivillig sektor en sterkere rolle i gjennomføringen av folkehelseiltak
- arbeide for at det etableres frivilligsentraler og frisklivssentraler i alle kommuner
- at kommunene må ha tilgjengelige avlastningsplasser som kan tilbys når oppgavene blir for vanskelige for pårørende som utfører hjemmebasert omsorg
- styrke helsestasjonene og skolehelsetjenesten
- øke kapasiteten i barne- og ungdomspsykiatrien
- stimulere til interkommunalt samarbeid for å sikre at alle kommuner har tilstrekkelig faglig kompetanse og kapasitet innenfor psykiatri, legevakt, barnevern og rusomsorg
- åpne for alternative turnus- og skiftordninger i heldøgns pleie- og omsorgsinstitusjoner. Nye løsninger skal baseres på avtaler mellom arbeidsgiver og ansattes organisasjoner
- ha gratis tannhelsebehandling fram til 21 år
- utvide Folketrygdens ansvar for å dekke utgifter til tannhelse til flere grupper med spesielle behov i tillegg til de grupper som så langt har kommet inn under slike ordninger
- videreføre dagens restriktive politikk for alkohol og tobakk
- gi kommunene fullmakt til å regulere skjenketidene selv, innenfor dagens lovverk med maksimal skjenketid til kl. 03.00 for hele landet

- opprettholde Vinmonopolet og utvide butikknettene videre slik at alle har rimelig nærhet til utsalg
- legge til rette for at Vinmonopolet kan overta taxfreeutsalgene på flyplassene, under forutsetning av at dette ikke bidrar til nedlegging av flyplasser
- videreføre strenge straffer ved narkotikalovbrudd og opprettholde lovforbudet mot cannabis
- utvide bruken av alternative straffereaksjoner i narkotikasaker
- gå imot bruk og forskning på befrukta egg, fostervev og aborterte fostre hos mennesket
- ha en restriktiv politikk når det gjelder bruk av stamceller og genteknologi, men åpne for unntak når det gjelder diagnostikk for alvorlige, arvelige og livstruende sykdommer
- ha en restriktiv bruk av DNA-opplysninger i offentlig virksomhet og forbud mot bruk av slike opplysninger i kommersiell virksomhet
- videreføre dagens abortlovgivning
- at fostervannsdagnostikk, som nå, bare skal tilbys risikogrupper
- ikke innføre rutinetilbud om tidlig ultralyd til alle friske gravide, men sikre at dagens retningslinjer for tilgang til tidlig ultralyd blir praktisert likt over hele landet
- innskrenke muligheten til å benytte surrogatitjenester i utlandet, og videreføre det nasjonale forbudet mot surrogati
- at assistert befruktning skal være forbeholdt par
- ikke åpne for eggdonasjon og embryodonasjon i Norge
- ikke gå inn for aktiv dødshjelp

Eldrepolitikk: Liv til åra, ikke bare år til livet

Senterpartiet vil bidra til at den eldste generasjonen har bedre helse i flere år, kan delta mer i samfunnslivet, og stå lenger i arbeid dersom den enkelte ønsker det. Det har stor helsemessig betydning at folk lever meningsfulle og gode liv i et samfunn der det er behov for alle. Vi vil jobbe for solidaritet og aktivitet på tvers av generasjoner i de ulike lokalmiljøene. Derfor vil Senterpartiet modernisere eldrepolitikken, og satse mer på forebygging, rehabilitering og sosial deltakelse enn i dag. Når flere eldre holder seg friske lenger og får

mulighet til å være aktive og sosiale borgere, gir det bedre hverdager for den enkelte, her og nå.

Dette står ikke i motsetning til at de som trenger bistand i hjemmet, er syke eller nærmer seg avslutningen av livet skal få et verdig og fullgodt omsorgstilbud. Det er sentralt i Senterpartiets eldresatsing at hjemmeomsorgen og sykehjemsplassen skal være der når du trenger den. Da må staten prioritere den kommunale omsorgen gjennom styrket kommuneøkonomi.

Eldre er enkeltmennesker med ulike holdninger, interesser og livssyn. Alderdommen er like individuell som resten av livet. Omsorgsløsningene skal så langt som mulig tilpasses deg og dine, ikke staten, kommunen eller systemene. Vårt eldreløft er en mer individuelt basert eldreomsorg, med større rom for familiebasert og frivillig omsorg. Senterpartiet tror ikke flere omsorgsbyråkrater eller nye statlige normer gir en bedre eldreomsorg. Vi vil jobbe for flere omsorgsarbeidere og for at kommunene kan gi lokalt forankrede, individuelle tilbud.

Valgfrihet til å bo hjemme

Senterpartiets mål er at alle eldre skal kunne bo hjemme så lenge de selv ønsker. Erfaringer fra Danmark viser at flere kan velge å bo hjemme lenger når kommunene jobber målrettet med folkehelse og med kosthold, trening og rehabilitering for den enkelte. Eldrepolitikkens utgangspunkt må være at eldre lengst mulig kan leve aktive liv i eget nærmiljø og eget hjem, i stedet for en mer passiv tilværelse i et institusjonsbasert omsorgs- eller pleietilbud utenfor lokalmiljøet. Vi må gi hjelp til selvhjelp. For å få dette til, vil vi prioritere hjemmetjenestene og dagtilbudet for å drive god forebygging, rehabilitering og habilitering. Det er i all hovedsak i hjemmetjenestene at veksten i eldreomsorgen må komme. Senterpartiet vil øke tilskuddene til å tilpasse boliger for eldre, uavhengig av boform.

Satsing på rehabilitering og tilpassede hjemmetjenester

Samhandlingsreformen har gitt kommunene et tydelig ansvar for forebygging, hverdagsrehabilitering og opptrening av pasienter som er utskrevet fra sykehus. Senterpartiet vil at staten fullfinansierer kommunenes nye oppgaver, samtidig som det fortsatt skal lønne seg for kommunene å raskest mulig ta ansvaret for at utskrivningsklare pasienter får oppfølging i nærmiljøet eller

klarer seg i egen bolig. Dette er særlig viktig for å hindre at eldre med sammensatte lidelser raskt blir innlagt på nytt. Det haster å sikre bedre og tryggere systemer for å overføre pasientinformasjon mellom helseforetakene og de kommunale tjenestene.

Ny teknologi kan være et viktig virkemiddel for å skape bedre tjenester og enklere hverdager for eldre og pårørende, og løsninger tilpasset den enkelte. Senterpartiet vil gjøre det enklere for kommunene å ta i bruk velferdsteknologi og lære av andres innovasjonserfaringer. Tid og ressurser som blir spart, skal brukes til å gi mer tid og bedre omsorg til den enkelte.

En ny pårørendepolitikk

Senterpartiet vil styrke den familiebaserte og frivillige omsorgen som supplement til de kommunale tilbudene. Pårørendes omsorgsarbeid for eldre skal synliggjøres og verdsettes. De utfører omsorg som kommunen ellers måtte gitt, eller ikke kan gi. 100 000 årsverk blir i dag utført i frivillig regi. Det er like mye som det offentlige bidraget.

Senterpartiet vil styrke og forenkle omsorgslønnsordningen, og gjøre den tilgjengelig for flere pårørende til eldre. Omsorgslønn skal være en reell valgmulighet, ikke en konsekvens av manglende kommunalt tilbud. Tildeling og utmåling skal skje etter samme kriterier, uavhengig av hvor du bor. Pårørende som får omsorgslønn må få opplæring, rett til avlastning og vikar ved sykdom, og en fast kontaktperson i kommunen. Disse tilbudene må være systematisert i den enkelte kommune.

I dag har arbeidstakere rett til inntil ti dager fri uten lønn for å utføre omsorgsoppgaver for nærstående eldre. Senterpartiet mener du skal ha samme rett til fri med lønn når en gammel mor eller far brenner lårhalsen, som når toåringen har omgangssyke. Vi vil derfor innføre en ordning som tilsvarer dagens ordning med lønnet permisjon ved barns sykdom.

Kamp mot ensomheten

En stor utfordring i eldreomsorgen er passivisering og ensomhet blant eldre. Derfor vil Senterpartiet satse mer på innhold og aktivitet både på sykehjem og i hjemmebasert omsorg. Fastlegen og hjemmetjenestene må få et tydeligere ansvar for å kartlegge behov. Kommunene må sikres midler til å tilby flere

dagaktivitetstilbud, eldresenter og bedre transporttilbud. Senterpartiet vil legge til rette for flere bofellesskap for friske eldre.

Tilbud om en forebyggende samtale for å kartlegge behov og ressurser hos eldre over 75 år, bør være et tilbud i alle kommuner. Dette vil være en fordel ikke bare for eldre som trenger informasjon om hva slags hjelp de kan få i hverdagen. Eldre som ønsker å bidra i lokalmiljøet eller være til hjelp for andre kan også få informasjon om hva slags muligheter som finnes i lag og organisasjoner, kultur- og fritidstilbud eller hos frivillighetssentralen.

Kvalitetsløft i sykehjem – og plass når du trenger det

Sykehjem og heldøgns omsorgsboliger må bygges mest mulig desentralisert, slik at familie, venner og frivillige organisasjoner fortsatt kan bidra til sosial aktivitet. Et sykehjem skal være et hjem for den enkelte som bor der. Det innebærer blant annet at mat i størst mulig grad skal lages på stedet. Senterpartiet vil sikre mulighet til enerom for den enkelte og til å bo sammen for par.

Vi vil ha et kvalitetsløft i sykehjemsomsorgen. Vi vil jobbe for at sykehjemmene har jevnlig tilgang på fagkompetanse som er viktig for å gi den enkelte en bedre hverdag. Senterpartiet vil prioritere ressurser til mer samarbeid med den lokale frivilligheten, mer fysisk aktivitet og flere kunst-, musikk og kulturopplevelser for eldre, også i heldøgnsomsorgen.

Krafttak for demensomsorgen

Demensomsorgen er et prioritert område for Senterpartiet. Fire av fem sykehjemspasienter har demens. Derfor må sykehjemmene i større grad være et hjem der personer med demens lettere kan ta fram gamle minner, og få gode dager sammen med fagfolk, pårørende og frivillige.

Senterpartiet vil jobbe for tidligere diagnostisering av demens, og mer systematisert informasjon til pasient og pårørende. Alle kommuner skal ha tverrfaglige grupper av helsepersonell, såkalte demensteam, med ansvar for utredning og oppfølging.

Senterpartiet vil lovfeste dagtilbud for personer med demens i alle kommuner, og sikre kommunene midler til lønn og drift. Som et ledd i dette tilbudet vil vi fortsatt styrke Inn på tunet-ordningen, og støtte liknende tilbud med

utgangspunkt i andre lokale virksomheter. Gode avlastningsordninger er særlig viktig for pårørende til personer med demens.

Flere ansatte i omsorgssektoren

Kommunene må sikres økonomi til å rekruttere mer kompetent arbeidskraft. Selv det å videreføre dagens dekningsgrad og standard, vil kreve en fordobling av arbeidskraftsbehovet i løpet av få tiår. Særlig er det viktig å rekruttere flere helsefagarbeidere og sykepleiere. Senterpartiet vil styrke mulighetene for voksne til å bli helsefagarbeidere, sikre flere lærlingeplasser og flere heltidsstillinger på alle nivå.

Senterpartiet vil:

- øke tilpasningstilskuddet som gis for å bygge flere boliger og for å installere heis i eldre bygårder der de eldre bor
- ha et kvalitetsløft i sykehjemmene ved å satse på mat og kosthold, fysisk aktivitet, flere aktivitets- og kultur- og musikkopplevelser og bedre individuell kartlegging av interesser og vaner
- forenkle og styrke omsorgslønnsordningen, og gjøre den tilgjengelig for flere
- innfase en rett til lønnet permisjon knyttet til omsorg for gamle og syke foreldre, tilsvarende ordningen med inntil ti dager lønnet permisjon årlig ved barns sykdom
- lovfeste dagtilbud til personer med demens i alle kommuner
- at hjemmebaserte tjenester tilrettelegges slik at brukerne har faste pleiere, og medbestemmelse over innholdet i eldreomsorgen
- utrede muligheter for å iverksette Hagen-utvalgets forslag om en solidarisk omsorgstjeneste, der ungdom stimuleres til å bruke tid og arbeidsinnsats for å løse enkle oppgaver innen helse og omsorg. Dette skal komme i tillegg til og ikke som erstatning for faglært helsepersonell
- innføre tilbud i alle kommuner om en kartleggingssamtale om den enkeltes ressurser og behov ved fylte 75 år
- klargjøre de kommunale eldrerådenes funksjoner, og gi rådene forslagsrett overfor kommunestyret
- samarbeide med boligbyggelagene for å bygge flere boliger tilpasset eldre, og legge til rette for flere bofellesskap

- bidra til et kommunalt marked for omsorgsteknologi og styrke de regionale sentrene for omsorgsforskning
- styrke transporttilbudet for hjemmeboende eldre
- føre en frivillighetspolitikk som styrker aktivitets- og kulturtilbudet for eldre i lokalmiljøet
- styrke Den kulturelle spaserstokken, og desentralisere ansvaret til fylkeskommunenes folkehelseavdelinger
- gi kommunene ressurser til å styrke folkehelsearbeidet og bedre rehabiliteringstilbudet til utskrivningsklare pasienter fra sykehusene
- sikre bedre og tryggere systemer for overføring av pasientinformasjon
- satse på mindre, lokale enheter i sykehjemsomsorgen, parallelt med å styrke de kommunale og regionale fagmiljøene
- gjøre det enklere for ideelle aktører å drive sykehjem og tilby hjemmeomsorg
- stimulere lokalt gründerskap i deler av omsorgssektoren som er utenfor det offentlig finansierte tilbudet
- motarbeide at store, kommersielle omsorgskonsern henter ut overskuddet fra offentlig finansiert eldreomsorg
- utrede hvordan rettssikkerhet og integritet for personer med demens kan styrkes gjennom ulike deler av sykdomsforløpet
- prioritere forskning på demens og demensomsorg sterkere enn i dag

Sykehus

Alle skal ved behov sikres tilgang til spesialiserte helsetjenester på sykehus gjennom polikliniske tilbud, dagtilbud eller ved innleggelse. Kvalitet og tilgjengelighet, uavhengig av bosted og økonomi, er avgjørende for tilliten til sykehusene.

Styringsmodell

Spesialisthelsetjenesten er organisert gjennom fire regionale helseforetak (RHF) og 20 sykehusforetak (HF). Ansvaret er likevel statlige myndigheters gjennom Helse- og omsorgsdepartementet som styringsansvarlig og Stortinget som lovgiver og budsjettansvarlig. Spesialisthelsetjenesten fungerer etter en tilpasset bestiller- og utførermodell der staten gjennom RHF-ene er bestiller av

tjenester som utføres av HF-ene supplert av private institusjoner. Dagens styringsmodell for sykehusene ble etablert i 2001 da staten overtok det ansvar som fylkeskommunene hadde tidligere. Senterpartiet konstaterer at styringsmodellen etter over ti års virke ikke har gitt de forutsatte resultatene gjennom like, mer kostnadseffektive og kvalitativt bedre tjenester. Sykehusreformen er moden for evaluering og forbedring.

Sykehusstruktur – lokalsykehusenes plass

Sykehusene i Norge er preget av en desentralisert struktur med noen få store sykehus og en rekke mindre sykehus. Graden av spesialisering er økende for å sikre høy og likeverdig kvalitet i kompliserte behandlingstilbud, men også for å effektivisere ressursbruken innen spesialisthelsetjenesten. Arbeidsdeling mellom sykehusene er en forutsetning for å utvikle spisskompetanse og utnytte kostbart utstyr, og dermed sikre best resultat ved kompliserte behandlingsformer. Arbeidsdeling mellom sykehus skal også føre til at funksjoner som trygt kan desentraliseres, blir desentralisert. Erfaringen er at arbeidsdeling har ført til en ensidig og unødvendig sentralisering av funksjoner. I dag preges samarbeidet mellom sykehusene i for stor grad av ressurskamp, konkurranse og rivalisering. Senterpartiet mener at utdanningen av legespesialister må tilpasses det reelle behovet i helsetjenesten. Kompetanse må også rettes mot behov både ved lokalsykehus og større sykehus med lokalsykehusfunksjoner.

Lokalsykehusene er en forutsetning for at spesialisthelsetjenesten skal ha et likeverdig tilbud til innbyggerne, uavhengig av bosted. Utviklingen de siste årene har likevel vært utfordrende for lokalsykehusene, fordi de systematisk svekkes gjennom fjerning av viktige funksjoner, som akutt- og fødetilbud. Senterpartiet mener det må nedfelles krav til innhold for lokalsykehusene. Breddekompetanse og tilbud med basis i både indremedisin og kirurgi er grunnleggende for å opprettholde et desentralisert spesialisthelsetjenestetilbud i alle deler av landet. I dag blir to av tre pasienter behandlet på lokalsykehusnivå. Derfor er breddekompetanse og lokalsykehusfunksjoner viktig.

Finansiering

Sykehusreformen fra 2001 etablerte en modell basert på en kombinasjon av grunnfinansiering og aktivitetsbasert finansiering og et helhetlig ansvar for

investeringer og drift gjennom at regnskapsloven ble gjort gjeldende. Aktivitetsbasert finansiering stimulerer aktivitetstetsvekst, men svekker kostnadsstyringen. Senterpartiet mener at aktivitetsbasert finansiering har fått for stort fokus, og er blitt styrende helt ned på avdelingsnivå, noe som kan ha medført unødig byråkrati, uheldig praksis og feilprioriteringer. Finansieringsformen har også den svakhet at sykehusenes tilbud utvikles ut fra inntjeningsmuligheter mer enn behovsdekning. Bl.a. er dette utfordrende for behandling av kroniske lidelser og tilbudene innen psykiatri, rus og rehabilitering. Regnskapslovens forutsetninger om et helhetlig ansvar for drift og investeringer, er delvis fulgt. Større investeringer og prioriteringer mellom prosjekt som skal realiseres, vil måtte være gjenstand for overordnede politiske vurderinger. Senterpartiet mener det er riktig at det foretas helhetlige vurderinger av investeringsbeslutninger i sykehusene som også innebærer konsekvenser for driften, både når det gjelder kvalitet og kostnadseffektivitet.

Psykiatri og rusomsorg

Reformene innen spesialisthelsetjenesten har i stor grad vært begrunnet med utfordringene innen de somatiske fagområdene. Konsekvenser for det psykiatriske behandlingstilbudet og rusomsorgen er i for liten grad vurdert. Senterpartiet ønsker en gjennomgang av sykehusreformen der organisering og finansiering av behandlingstilbudet innen somatikk, psykiatri og rus sees i bedre sammenheng. Også spesialisthelsetjenestens ansvar på rehabiliteringsområdet må gis en bedre forankring innenfor et samlet tilbud fra sykehusene.

Senterpartiet vil:

- at lokalsykehusene skal ha god breddekompetanse og følgende funksjoner; indremedisin, kirurgi, anestesi, støttefunksjoner i form av røntgen og laboratorietjenester og også føde- og barselavdelinger når dette er nødvendig ut fra beredskap og avstander
- styrke den lokale akutt- og fødeberedskapen gjennom legevakt, ambulansetjenester og lokalsykehus
- at helseforetakene og kommunene har et felles og likeverdig ansvar for utvikling av samhandlingsreformen og for oppbygging av lokale helsetjenester og forebyggende tiltak innenfor Stortingets rammer for reformen

- prioritere tilbud innen psykiatri, rusomsorg og rehabilitering og at det skal utvikles rapporteringskrav for hvert av disse områdene som følges opp av pålegg dersom de ikke etterleves
- utvide samarbeidet med frivillig sektor gjennom å innføre langsiktige og forhandlingsbaserte avtaler om kvalitet og pris
- utvide ordningen med pleiepenger til foreldre med omsorg for alvorlig syke barn med varig/ikke-varig lidelse
- at overordnet statlig styring av sykehusene skal skje gjennom Nasjonal sykehusplan som rulleres hvert fjerde år og besluttes av Stortinget. Sykehusplanen skal bl.a. gi politiske føringer for lokalisering, investeringsbeslutninger, kvalitet, funksjonsfordeling, utdanning og rekruttering og prioriteringer
- basere sykehusfinansiering på rammefinansiering med styringskrav knyttet til ventetider, behandlingsskapitet, kvalitet og budsjettkontroll
- at helseforetakene fortsatt skal være underlagt regnskapslovens bestemmelser der drifts- og investeringsbeslutninger sees i sammenheng
- at Helsedepartementet ivaretar den nasjonale styringen av helseforetakene ut fra Stortingets prioriteringer
- ha stedlig ledelse med personalansvar, økonomiansvar og faglig ansvar ved alle lokalsykehusene og større sykehusavdelinger
- oppløse den regionale foretaksmodellen og beholde statlig eierskap, men demokratisere og desentralisere styringen til 20 sykehusstyrer tilsvarende dagens lokale helseforetak. Disse skal ha utvidet styringsansvar innenfor rammen av nasjonal finansiering og prioriteringer i Nasjonal sykehusplan. De regionale sykehusstyrene skal ha et flertall av medlemmene oppnevnt av fylkestinget.
- på sikt overføre ansvaret for sykehusene til regionalt folkevalgt eierskap

Velferdsytelser – yte etter evne, få etter behov

Senterpartiet ønsker at samfunnet skal ha et sterkt sikkerhetsnett i form av velferdsytelser for de som trenger det permanent eller i faser av livet. Vi vil slå

ring om viktige velferdsytelser som sykelønn, alderspensjon og uføretrygd. For at velferdstjenestene skal være gode nok for de som trenger det, må vi sørge for at de er økonomisk bærekraftige på sikt. Derfor må vi både hindre vekst i antall stønadsmottakere og begrense omfanget og antallet på velferdsordningene.

Når en gruppe blir tilbudt en rettighet får en annen gruppe plikt til å oppfylle denne rettigheten. I praksis består denne plikten ofte i å betale mer skatt for å finansiere nye eller bedre velferdsordninger. Fordi alle må betale skatt, mener Senterpartiet det er riktig og viktig at alle også får tilgang til velferdsgodene. Derfor bør universelle velferdsordninger være hovedregelen.

Velferdsytelsene må være utformet på en slik måte at de bygger opp under arbeidslinja. Vi støtter målene i pensjonsreformen, som stimulerer til arbeid og samtidig gir valgfrihet til å velge tidspunkt for å velge når man vil gå av med pensjon. Vi støtter også uførereformen, som gir mer fleksibilitet for de som ønsker å utnytte sin restarbeidsevne. Det er grunnleggende for opprettholdelsen av arbeidslinja at ingen skal kunne motta mer i velferdsytelser enn det de kunne ha regnet med å tjene som lønnsinntakere. Flertallet av velferdsytelsene bør også knyttes til aktivitetsplikt. Permanente ytelser, som uføretrygd, skal ikke gis til personer som har lidelser som kan ventes å gå over eller som kan kureres.

Senterpartiet vil:

- at aktivitetsplikt skal være hovedregelen for mottagere av offentlige stønader. Med få unntak mener vi aktivitet gjør at terskelen for å komme inn i arbeidslivet blir lavere
- ikke redusere dagens stønader, men heller stille større krav om aktivitet der det er mulig
- verne om sykelønnsordningen
- at permanent uføretrygd ikke skal innvilges til personer under 40 år, unntatt i tilfeller der det er åpenbart at vedkommende ikke vil kunne komme i arbeid
- ha som klar hovedregel at det skal stilles krav om arbeid og aktivitet for dem som mottar sosialstønad

6. TA HELE NORGE I BRUK

Senterpartiet vil føre en næringspolitikk som legger til rette for et livskraftig næringsliv og verdiskapning i hele landet. Mange og sterke næringer gir et variert arbeidsliv med plass til alle. Dersom vi skal lykkes i næringspolitikken kan vi ikke satse utelukkende på stat eller marked, men på stat og marked. Det offentlige skal føre en aktiv næringspolitikk, sikre nasjonalt eierskap til naturressurser og stå ansvarlig for utvikling av infrastruktur.

Norge skal ikke bli et filialland. Derfor ønsker vi norsk privat eierskap med lokal forankring og statlig deleierskap der det trengs for å sikre nasjonalt eierskap. Vi vil sikre at strategiske sektorer som finans og viktige teknologimiljøer har sterke nasjonale aktører. Norske aktører bør være dominerende i næringer og bedrifter som er bærebjelker i det norske næringslivet og i næringer basert på norske naturressurser. Erfaringene fra utvikling av norsk petroleumsnæring og vannkraft må utnyttes for å bidra til at mest mulig verdiskapning forblir i Norge også i framtiden.

Næringspolitikken må gjenspeile landets ressurser, deres beliggenhet og kompetansen knyttet til dem. Senterpartiet mener det er viktig å satse innenfor de næringer der vi har fortrinn og etablerte næringsklynger. Innenfor enkelte områder har landets næringsliv potensial til å bli verdensledende, og Senterpartiet vil legge til rette for videre utvikling av eksisterende næringsklynger, og etablering av nye næringsmiljø for å styrke vår globale konkurransekraft. Bedriftenes innovasjonsevne, tilgang på kompetanse og kapital er avgjørende. Senterpartiet vil ha sterkere stimuleringsstiltak for utvikling av kompetanse i næringslivet og sterkere næringsmiljø.

En rekke av naturressursene som er grunnlaget for våre viktigste eksportnæringer og nasjonal matproduksjon, ligger utenfor byene. Næringspolitikken skal derfor ta hele landet i bruk, også våre store havområder.

Samspeilet mellom utdanning, forskning og næringsliv utgjør grunnlaget for et kunnskapsbasert og innovativt næringsliv med global konkurransekraft. Senterpartiet vil derfor styrke innsatsen for forskning og utvikling.

Senterpartiet vil føre en skattepolitikk som stimulerer til investering, innovasjon og aktivt eierskap. Personlig eierskap i næringslivet innebærer større ansvar og risiko for eier, noe som må tas hensyn til gjennom et tilpasset skatteregime.

Senterpartiet ønsker å forsterke de distriktpolitiske virkemidlene i Norge med å konkretisere etterprøvbare mål. Dette må til for å kunne opprettholde bosettingen i hele landet. Vi må se fordomsfritt på hvordan de distriktpolitiske redskapene er organisert, slik at vi får tilpasset disse til de mål som settes i vår distriktpolitikk. Senterpartiet mener at en desentralisert kommunestruktur er avgjørende for å opprettholde utviklingskraft og politisk engasjement i distriktene. Vi er også opptatt av at det satses på betydningen av mange og sterke regioner med livskraftige regionsentra i Distrikts-Norge. Senterpartiet ønsker en politikk som gir distriktene mulighet til å utnytte sine naturlige fortrinn. Et større statlig bidrag til utbygging av høyhastighets bredbåndsløsninger der det ikke er kommersielt lønnsomt, vil bidra til dette. Det er en forutsetning for å sikre folk i distriktene samme tilgang til tjenester og tilbud som krever denne typen infrastruktur.

Aktiv distrikts- og regionalpolitikk

Norge trenger mange sterke regioner. Vi mener at vekst basert på mange og sterke regioner vil gi et mer balansert og bærekraftig samfunn. Et mangfold av sterke, små og mellomstore byer og tettsteder over hele landet, og aktive næringsmiljø og kompetansemiljø knyttet til regional ressursutvikling er en strategi for bedre regional balanse og framtidig verdiskaping. Gode og raske samferdselsløsninger, og dessuten målrettede distrikts- og regionalpolitiske virkemidler vil også føre til vekst utenfor de regionale sentrene.

Senterpartiet mener at alle skal ha reell frihet til å bosette seg der de ønsker. En aktiv distrikts- og regionalpolitikk er viktig for å realisere dette målet. Senterpartiet vil ta kraftig initiativ for å utvikle og styrke distriktpolitikken i bred forstand. Den demografiske utviklingen er sjelden sterk, og sentraliseringskreftene tiltar i styrke. Det er derfor nødvendig å utvikle og reddyke både den spesifikke og brede distriktpolitikken.

Utviklingen av hovedstadsregionen, der mange innbyggere er bosatt og mange av de nasjonsbærende institusjonene er lokalisert, er viktig for hele landet. Samtidig må det utvikles bedre virkemidler for å bidra til at Oslo-regionens vekstkraft skal komme hele landsdelen til gode.

Det norske samfunnet er basert på at naturressurser og kompetanse i hele landet tas i bruk. Dette skal videreutvikles gjennom å bygge opp under de små- og mellomstore bedriftenes rolle i økonomien. Det er god samfunnsøkonomi å utnytte de naturgitte og menneskelige ressursene i hele landet.

Den teknologiske utviklingen har gitt helt nye muligheter for å utnytte våre ressurser og skape variert næringsutvikling uavhengig av geografisk beliggenhet. Senterpartiet ser det som en viktig offentlig oppgave å sikre lik tilgang til ny teknologi for å kunne ta i bruk ressursene og skape varierte arbeidsplasser i hele landet. Vi vil sørge for høyhastighetsbredbånd og mobildekning til alle.

Innovasjon Norge og Siva må videreutvikles som strategiske redskap for lønnsom næringsutvikling. Næringslivet er svært ulikt fra region til region. Virkemiddelapparatet må tilpasses slik at de ulike distrikters og regioners næringsmessige muligheter utløses. Senterpartiet ønsker derfor ordninger med et distriktspolitisk perspektiv i en regional sammenheng, som supplement til de landsdekkende institusjonene som Siva og Innovasjon Norge.

Det er et selvstendig mål at utnyttelsen av naturressursene bidrar til kompetanseutvikling og reinvestering lokalt og regionalt.

Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra og vil derfor desentralisere makt, penger, kompetansearbeidsplasser og definisjonsmakt. Målet om desentralisering er ideologisk forankret i folkestyretanken. Behovet for å dele makt og innflytelse mellom ulike deler av landet er grunnleggende for et aktivt folkestyre. Den demokratiske makta har sitt utspring i folket, derfor må tilgang til makt finnes der folk bor.

Senterpartiet vil:

- videreutvikle bo- og arbeidsmarkedsregioner over hele landet og stimulere nærings- og kompetanseklynger som en strategi for regional balanse
- sikre en lokaliseringspraksis for statlige virksomheter som bidrar til en bedre balanse i kompetansearbeidsplasser i alle regioner
- sikre at små og mellomstore bedrifter får enklere kontroll- og rapporteringsregimer å forholde seg til
- styrke fagutdanningen
- styrke skattefunn-ordningen
- etablere en kunnskapsfunn-ordning for investeringer til kunnskapsoppbygging i bedrifter
- etablere et eget innovasjons- og investeringsprogram for å utvikle norsk skogindustri
- styrke kapitaltilgangen og legge til rette for norsk, og om nødvendig, statlig eierskap for å sikre norsk tilhørighet
- bruke statens mulighet for deleierskap der det handler om å sikre viktige norske kompetansebedrifter innenfor strategiske sektorer og unngå at Norge blir et filialland
- arbeide for at statens eierskap sikrer hovedkontor i Norge slik at forskningsmiljøer, integrering i lokalmiljøet og lokal forankring sikres på viktige bedrifter
- utvide bruken av personretta virkemidler i distriktspolitikken, som for eksempel nedskrivning av studielån
- arbeide for at alle kommuner lager en offensiv strategi for bosetting og integrering, i samarbeid med Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).

Industri

Norge må jobbe aktivt for å beholde industriens andel av verdiskapingen i samfunnet, både gjennom å styrke eksisterende industri og legge til rette for nye etableringer. Senterpartiet vil motvirke en todeling av norsk næringsliv, mellom oljerelatert og annen næringsvirksomhet. Senterpartiet vil sikre gode rammebetingelser og et konkurransedyktig industrikraftregime for landbasert industri. Vi vil satse på forskning, utvikling og ny teknologi for å styrke

innovasjonsevne, vekstmuligheter og konkurransekraft i industrien. Styrking av videreutdanningen av fagarbeidere, slik at flere får fagbrev, og satsing på entreprenørskap er vesentlig for å sikre vekstkraft.

Senterpartiet vil:

- sikre et godt industrikraftregime
- etablere stimulerings tiltak for å styrke samarbeidet mellom høyere utdanning og industrien

Reiseliv

Senterpartiet vil arbeide for økt verdiskaping og økt lønnsomhet i reiselivsnæringa. Reiseliv er en stor næring i Norge, men har potensial for ytterligere vekst. Reiselivet er ei viktig næring og kan være en stor bidragsyter til å skape nye arbeidsplasser over hele landet. Det naturbaserte reiselivet er i vekst. Dette gir store muligheter innenfor de næringene som har sitt grunnlag i forvaltning av naturressurser. Samtidig gir satsing på kultur i reiselivet muligheten til å vise fram både vår historie og tradisjon og dagens Norge. Regionale reiselivsselskap med felles markedsføring i utlandet gir bedre gjennomslagskraft. Vi ønsker at store kultur- og idrettsarrangementer blir en naturlig del av nasjonale og regionale reiselivsstrategier.

Senterpartiet vil:

- styrke kapitaltilgangen i reiselivet ved å jobbe for et eget såkornfond for reiselivet
- tilrettelegge og bruke nasjonalparker og verdensarvområder i markedsføringen av norsk reiseliv
- etablere en nasjonal reiseplanlegger som gir enklere bestilling og samordning mellom de ulike trafikk-kildene
- jobbe for å etablere regionale charterfond for å få økt turisttrafikk fra utlandet

Mineralnæringen

Senterpartiet mener at fellesskapet må sikres muligheten til å ta ut verdiene som ligger i norske mineraler. Bergverksnæringa må utvikles på en slik måte at hensynene til sysselsetting, verdiskapning, lokal kompetanseutvikling og miljø blir ivaretatt.

Senterpartiet vil være en drivkraft for forskning og utvikling av leverandør- og foredlingsindustri innen mineraler for å sikre at mest mulig av verdiskapningen forblir i Norge.

Senterpartiet vil:

- kartlegge mineralressursene i Norge og jobbe for at det opprettes et statlig mineralselskap
- styrke gruve- og mineralingeniørutdanning for å møte kompetansebehovet i næringen
- jobbe for at det utvikles et helhetlig forskningsprogram i regi av Forskningsrådet som kan vurdere muligheter og konsekvenser av mineralutvinning i Norge
- at skatter og avgifter fra mineralnæringen i større grad skal tilbakeføres til kommunene som setter av areal til næringen

Maritim næring

Den maritime næringen har stor betydning i norsk industri og næringsliv og omfatter et bredt spekter av ulike store og mindre bedrifter som har et mangfold av tjenester og produkter. Senterpartiet vil jobbe for at Norge fortsatt skal være fremst i verden på områder som miljø, teknologiutvikling og sikkerhet knyttet til den maritime næringen. Norge skal fortsette å etablere standarder og på denne måten bruke sin ledende rolle til å sikre en bærekraftig utvikling på området.

Senterpartiet vil:

- sikre en konkurransedyktig nettolønnsordning for norske sjøfolk

- satse sterkere på maritim rekruttering og kompetanseheving hos eksisterende sjøfolk

Matlandet Norge

Naturressursene, råvarene, vårt nordiske klima og topografi og store sesongvariasjoner er utgangspunktet for den norske matkulturen og trygg mat til den norske befolkningen. Maten er utgangspunktet for den største komplette verdikjeden i Fastlands-Norge.

Matkulturen er i stadig utvikling. Den er et uttrykk for vår felles kulturarv og identitet. I dag etterspørres mat med historie og lokal tilknytning og et mangfold i produktutvalget. Norsk matkultur har blitt et utgangspunkt for innovasjon i matnæringene. Senterpartiet vil gjennom satsing på matproduksjonen og det store mangfoldet av virksomheter som videreforedler råvarene, styrke og videreutvikle Matlandet Norge.

I dag styres den norske dagligvarebransjen av noen få, sterke butikkjeder. Disse kjedene får stadig større makt over matproduksjonen, foredlingsleddet, distribusjonen av mat og storkjøkkenene. Det gir forbrukerne et begrenset vareutvalg, hindrer næringsutvikling i de norske matnæringene og reduserer de norske matprodusentenes muligheter til bedre betaling. Senterpartiet vil styrke det nasjonale matvaremarkedet, samtidig som vår konkurranselovgivning skjerpes, slik at kjedemakten i dagligvarebransjen svekkes til fordel for de mange dagligvareprodusentene. Senterpartiet vil arbeide for regler som sikrer fordeling av makt mellom de ulike leddene i verdikjeden og en rettferdig handelspraksis.

Landbruk – norsk selvforsyning skal sikres

Senterpartiet vil føre en landbrukspolitikk som gir trygg og sikker mat, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og ei bærekraftig næring. For å sikre dette vil Senterpartiet øke lønnsomheten i bruk av jordbruksarealene gjennom et sterkt importvern, årlige forhandlinger mellom staten og faglaga i jordbruket, samt

sikre gårdbrukerne en sterk markedsmakt gjennom samvirkemessig omsetning av varene.

Verdens og Norges befolkning vokser raskt og den globale kampen om ressursene hardner til. Klimaendringene øker utfordringene for mange lands matproduksjon, og framtidig forsyningssikkerhet er truet flere steder. Alle land har rett og plikt til å produsere mat til egen befolkning. Norsk matproduksjon skal øke minst i takt med befolkningsveksten, og selvforsyningsgraden for fôr og mat må økes. Slik skal Norge sikre mat til egen befolkning og ta medansvar for verdens matvareforsyning. Norsk jordbruk skal dekke etterspørselen etter matvarer som det er naturlig grunnlag for å produsere i Norge. Produksjonen må i større grad baseres på norske arealer.

For å nå målet om økt matproduksjon og jordbruk over hele landet må det sikres bedre inntekter i jordbruket. Det skal føres en inntektspolitikk som gir bonden bedre betalt for maten som blir produsert. Inntektsforskjellen mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet må utjevnes. I jordbruket er det stort behov for oppgradering og nyinvesteringer i blant annet driftsbygninger og jord. For å sikre at investeringer skal kunne skje må det opprettes en egen tiårig investeringspakke for hele landbruksnæringa. Det må også opprettes en fondsordning for hele landbruket med skattefrie avsetninger etter modellen for skogfondet.

Eiendomspolitikken i Norge

Eiendomspolitikken i landbruket skal sikre at ressursene holdes i hevd og forvaltes i et langsiktig perspektiv, og må derfor finne sitt balansepunkt mellom hensynet til enkeltmenneskets og samfunnets interesser. Bo- og driveplikten er et viktig virkemiddel som skal opprettholdes. Senterpartiet mener det er viktig at eiendomspolitikken i landbruket moderniseres og tilpasses dagens landbruk, men at det ikke går på bekostning av en eiendomspolitikk som sikrer variert bruksstruktur og landbruk over hele landet. Senterpartiet vil bevare odelsretten.

Jordbruk over hele landet

Ressursene som er nødvendige for å øke matproduksjonen er knappe og spredt over hele landet. Ikke minst gjelder dette kornarealer som har en nøkkelfunksjon i produksjonen av mat- og fôrkorn. For å sikre at vi får mest mulig ut av våre nasjonale ressurser skal vi benytte regional arbeidsdeling for å

holde hele det norske jordbruksarealet i drift. Denne politikken er også avgjørende for å sikre de over 50 000 arbeidsplassene i næringsmiddelindustrien.

Bærekraftig landbruk

Landbruket er avhengig av at naturen er i balanse. Næringa er avhengig av å minimere belastningen på natur og miljø. Skog i vekst tar opp CO₂. Aktiv skogskjøtsel, med hogst, planting og ungskogspfleie bidrar til en betydelig klimagevinst.

Dyrevelferd

God dyrevelferd er et mål i seg selv. Samtidig er det et gode for samfunnet og et konkurransefortrinn for norsk landbruk. Erkjennelse av dyrs egenverdi er viktig. Dyrevelferden er næringens og dyreholders ansvar. Den som eier dyr skal sikre gode forhold for dyrene. Kunnskap er en forutsetning for riktig behandling av dyr. Mattilsynet må ha tilstrekkelige ressurser til å drive god rådgivning, hyppig kontroll og ha et målrettet samarbeid med produksjonsnæringene.

Sterkt importvern

Importvernet for jordbruksvarer er avgjørende for å ha et norsk jordbruksvaremarked. Det høye norske lønns- og kostnadsnivået sammen med et utfordrende klima og krevende topografi bidrar til at prisene for norske landbruksprodukter er høyere enn i våre naboland. Det kan derfor ikke inngås nye handelsavtaler som svekker importvernet og rammevilkårene for den nasjonale landbruksproduksjonen. Innenfor dagens WTO-avtale må vi utnytte det handlingsrommet som sier at høyeste vernetoll, prosent eller kronetoll, skal brukes til enhver tid. Dette standpunktet er parallellen til vårt arbeide for norske lønns- og arbeidsvilkår for alle lønnstakere i Norge uavhengig av bostedsland.

Skogbruk og videreforedling

Skogbruk er en fornybar næring med stor økonomisk betydning nasjonalt, regionalt og lokalt. Skogressursene i Norge er nesten tredoblet de siste 100 årene. Det er mulig å øke avvirkingen betydelig innenfor miljømessig forsvarlige rammer. Etterspørselen etter trevirke og annen biomasse fra skogen vil øke i årene som kommer, både i Norge og Europa, blant annet som følge av en mer offensiv klimapolitikk.

Norge har i dag en komplett verdikjede for videreforedling av skogressursene. I dag er treforedlingsindustrien inne i en svært krevende fase. Mange bedrifter er nedlagt, mange er truet, og næringen må omstille seg fra avisipapir, cellulose og tremasse til mer foredlede godt betalte produkter med bedre markedsutsikter. For å realisere dette kreves kraftig styrking av driftsøkonomien i bransjen og et stort investeringsprogram. Staten må tilrettelegge disse nye nødvendige rammebetingelsene for at vi skal sikre et framtidig skogbruk og tilhørende foredlingsindustri. Senterpartiet vil jobbe for en lønnsom treforedlingsindustri slik at våre enorme skogressurser kan foredles i Norge også i framtida. Derved vil skognæringen i årene framover kunne gi et enda større bidrag i klimapolitikken, distrikts- og regionalpolitikken og verdiskapingen. Dette skal skje gjennom forsterking av den tradisjonelle delen av skognæringen, utvikling av nye produkter og bruksområder for biomasse, som for eksempel andregenerasjons biodrivstoff, og gjennom satsing på trearkitektur.

Reindrift

Reindriften nyttiggjør utmarksressursene i fjellområdene i store deler av landet og har et stort potensial for økt verdiskaping gjennom sine særegne produkter. Næringen er en viktig kulturbærer i den samiske kulturen. Det er en forutsetning for næringens eksistens og legitimitet at ressursene utnyttes på en økologisk bærekraftig måte. Derfor må næringen sikres tilgang på areal og reintallet må tilpasses ressursgrunlaget i beiteområdene. Senterpartiet vil bidra til at næringen får utnyttet det store potensialet for verdiskaping som finnes ved å bedre salg og markedsføring av høyforedla reinprodukter. I tillegg kommer næringsmulighetene i blant annet kulturformidling og turisme.

På lag med norske forbrukere

Norsk jordbruk skal tilby forbrukerne trygg, sunn og næringsrik mat som er produsert i Norge. Norsk plante- og dyrehelse er god og må forsvares og videreutvikles for å sikre produksjonen av trygg mat også i framtiden. Forbrukere og myndigheter må gis innsyn i prisfastsettelse og konkurranse i dagligvaremarkedet. All mat må forbruksmerkes med informasjon om råvarenes opprinnelsesland, foredlingsfirma og innhold. Mattilsynet må settes i stand til å kontrollere at varene er i henhold til forbruksmerking.

Utdanning og rekruttering, forskning og innovasjon

Tilgang på nok og kompetent arbeidskraft er en grunnleggende forutsetning for en konkurransekraftig landbruksnæring. I tillegg til inntektsvekst må det legges til rette for rekruttering gjennom å ivareta og utvikle utdanningssystemet. Landbruksutdanning må i sterkere grad tilpasses behovet for de som skal inn i næringen. Tilbud om etterutdanning for de som er i næringa er også viktig. Samtidig må det satses sterkt på forskning, utvikling og innovasjon i sektoren, for å møte utfordringer knyttet til endringer i klima, behovet for økt produktivitet og for å utvikle nye produkter og markeder. Naturbruksskolene må styrkes gjennom et nasjonalt program med fokus på klimautfordringer, energi, drivstoff og kretsløpstenkning.

Senterpartiet vil:

- styrke og videreutvikle Matlandet Norge, gjennom satsing på matproduksjonen og virksomhetene som viderefører råvarene
- styrke inntektene i jordbruket slik at inntektsgapet mellom jordbruket og andre yrkesgrupper utjevnes
- at Norge skal utnytte WTO-avtalens muligheter til å styrke importvernet på jordbruksvarer for å sikre økt matvaresikkerhet til eget folk
- sikre at jordbruket får muligheten til nødvendig fornying av produksjonsapparatet gjennom bedre driftsøkonomi, investeringsvirkemidler og fondsordninger
- sikre en velfungerende markeds- og produksjonsregulering og samvirkets rolle som markedsregulator, og avtaker av norske råvarer fra hele landet
- gjennom lovverk hindre at noen få aktører får uforholdsmessig mye makt over matverdikjeden
- styrke norsk matproduksjon basert på eget ressursgrunnlag slik at selvforsyningsgraden, korrigert for importerte fôrråvarer kan opprettholdes
- at norsk matproduksjon, basert på egne arealer skal økes med 20 prosent i løpet av de neste 20 årene.
- styrke økologisk matproduksjon i tråd med etterspørselen
- gjeninnføre beredskapslagring av korn gjennom styrket gårdslagring og styrket nasjonal silokapasitet

- at odelsloven fortsatt skal være en del av Grunnloven
- videreutvikle agronomutdanningen, og gi alle agronomer rett til et års påbygging til studiekompetanse
- utvide og øke tilbudet om åpen fagskole i landbruket med blant annet ett års komprimert agronomutdanning tilpasset voksne
- ikke tillate rituell slaktning uten bruk av bedøvelse

Fiskeri og havbruk

Norge skal være verdens fremste sjømatnasjon. Vi vil styrke Norges allerede sterke posisjon som sjømatnasjon på det globale markedet, og på den måten ta et ansvar for å øke mattilførselen og styrke matsikkerheten i en verden med stor befolkningsvekst. For å klare dette må vi ligge kunnskapsmessig i front på områder som bærekraftig ressursbruk, havmiljø, klima, produktutvikling og marked. Norge har særegne muligheter knyttet til vår lange kystlinje og beliggenhet i nord. Våre kyst- og havområder er viktige for å sikre mat og for å skape verdier. Ressursene i havet og langs kysten er fellesskapets eiendom og skal sikres for framtidige generasjoner gjennom bærekraftig forvaltning og nasjonal råderett. Bærekraftig ressursforvaltning er viktig også for å sikre en lønnsom fiskerinæring.

Fiskeriressursene skal fortsatt eies av det norske folk i fellesskap, der hvert fylke skal opprettholde sine tradisjonelle fangstrettigheter og der fiskerettigheter fordeles av myndighetene og ikke skal kunne selges eller flyttes ut av det fylket de tilhører. Senterpartiet vil at fiskeri- og havbrukspolitikken skal utformes slik at den kan bidra til å sikre lønnsomme bedrifter – både på hav og land – konkurransedyktighet og økt markedsfokus, og dessuten ivareta distriktspolitiske målsettinger om arbeidsplasser og bosetting i kystsamfunn. Senterpartiet vil legge til rette for de lokalt forankrede selskapene i fiskeri- og havbruksnæringen, med mange små og mellomstore bedrifter. Vi vil sørge for at vi får en variert fiskeflåte, med kystflåten som bærebjelke. Bosetting og sysselsetting langs kysten skal være førende for den politikken som føres for kyst- og havfiskeflåten. Fiskeflåten skal ha en struktur som ivaretar kystbosetting, arbeidsplasser og fiskeindustri. Fiskeri- og havbruksnæringen skal videreutvikles ved å bygge på fortrinnet vi har i tilgangen på ferskt råstoff

av høy kvalitet. Senterpartiet er opptatt av å legge til rette for økt videreforedling i Norge.

Mulighetene for framtidens havbruk er store, og Senterpartiet er opptatt av at det skal legges til rette for videre vekst i havbruksnæringen innenfor bærekraftige rammer. Strategien for bærekraftig havbruk skal legges til grunn. Senterpartiet mener det er avgjørende å sikre videre utvikling i fiskeri- og havbruksnæringa gjennom forutsigbare rammebetingelser. Det er viktig å sikre tilgang på gode sjølokaliteter for havbruksnæringa og nødvendig landareal for settefiskproduksjon, som grunnlag for en bærekraftig havbruksnæring. Senterpartiet ønsker å intensivere tiltak og virkemidler for å hindre rømming, og spredning av lakselus. Dessuten må næringa og myndighetene bidra med midler til forskning og utvikling, slik at en sikrer en enhetlig og bærekraftig forvaltning av havbruksnæringen. Senterpartiet vil arbeide for at skatter og avgifter fra havbruksnæringen i større grad skal tilbakeføres til kommuner som setter av areal til havbruksanlegg.

Senterpartiet vil:

- styrke fiskenæringa ved å sikre en variert, lønnsom og framtidsrettet fiskeflåte som gir grunnlag for rekruttering og fornying av flåten med hovedvekt på kystflåten, nært knyttet til øvrig virksomhet langs kysten.
- at kvoter til forskningsfangst reduseres, og at fristilt kvantum avsettes til rekrutteringsordninger for de minste flåtegruppene
- vurdere å åpne for justering av kvotegrunnlag innenfor de enkelte flåtegruppene for å styrke lønnsomheten i fiskeflåten
- ikke gå inn for strukturering av kystflåten under 11 meter
- opprettholde en differensiert og fiskereid flåte med spredt eierskap
- la kriteriene for fordeling av kvoter mellom de enkelte fartøygruppene ligge fast
- sikre en desentralisert mottaksstruktur gjennom å sette av midler over statsbudsjettet til føringsordninger og mottaksstasjoner uten andre alternativer for levering
- legge til rette for økt lokal videreforedling av fisk i Norge
- opprettholde råfiskloven og deltakerloven
- øke fiskerfradraget for å kompensere for økt nettolønnsordning for andre sjøfolk

- videreføre sikkerhetsopplæringen for fiskere, og utbedre fiskerihavner langs kysten
- at myndighetene skal samarbeide med fiskernes organisasjoner om når, hvor og hvordan seismisk aktivitet skal foregå
- styrke Kystvakta og kystberedskapen, inklusiv Redningsselskapet, for å bidra til økt sikkerhet og samordning av denne
- at det settes av tilstrekkelige arealer langs kysten for sjømatproduksjon
- opprettholde eierskapsbegrensninger i oppdrettsnæringa
- innføre arealavgift fra havbruksnæringen som i sin helhet skal tilfalle de kommunene der matfisk- og produksjonsanleggene ligger.
- styrke offentlig FoU-innsats for bærekraftig og økende produksjon av dagens oppdrettsarter, og initiere prosjekter for annen havbasert produksjon, herunder planter som kan binde CO₂ og være ingredienser for andre produksjoner

Samferdsel – for utvikling og vekst i hele landet

Senterpartiet vil føre en samferdselspolitikk som gir effektiv transport av varer og folk både innad i landet og til resten av verden, som reduserer klimautslipp og lokale miljøproblemer og som sikrer bosetting i hele landet. Sist, men ikke minst, vil vi føre en samferdselspolitikk som fører oss enda nærmere målet om at ingen skal miste livet eller bli hardt skadet i trafikken. Framtidens samferdselspolitikk må føre til mindre klimagassutslipp fra transportsektoren. Hensynet til sikkerhet for folk og verdier skal veie tungt i beslutningene som tas i samferdselspolitikken.

Utvikling av og eierskap til infrastruktur som elektrisitetsforsyning, veier, jernbane, flyplasser, havner og bredbånd er et offentlig ansvar og er avgjørende for å utvikle næringsliv i hele landet og de eksportrettede næringene. Senterpartiet vil samtidig åpne for at private aktører kan drive og vedlikeholde infrastruktur der det er lønnsomt og effektivt.

Norge er et stort land med få innbyggere. Vi har en krevende topografi med fjell, øyer og fjorder og vi har et røft klima. Disse utfordringene har vi med oss når framtidens infrastruktur skal bygges ut. Senterpartiet har gjennom de siste

to stortingsperiodene bidratt til å øke bevilgningene til samferdsel kraftig. Denne opptrappingen skal fortsette, men det er også behov for å ta nye grep for å sikre at Norge har Europas sikreste, mest effektive og mest miljøvennlige infrastruktur.

Senterpartiet vil ta nye, store nasjonale løft innen samferdsel. Effektiv gjennomføring og kortest mulig byggeperiode for store vei- og baneprosjekter krever en mer forutsigbar finansiering enn årlige budsjettbevilgninger gir rom for. Senterpartiet vil derfor innføre alternative måter å finansiere og organisere store investeringsprosjekt på. Dette kan skje både gjennom prosjektorganisering som sikrer totalfinansiering for hele byggeperioden og nye former for statlig bidrag enn i dag.

Vei

Det meste av trafikken vil også i framtida gå på veinettet. Senterpartiet mener det er behov for en kraftig oppgradering av riks- og stamveiene som binder landet sammen. Opprusting av de gjennomgående stamveiene nord-sør og øst-vest må prioriteres høyt. Det må sikres midler for å gi fylkesveiene en standard som gjør at de kan tjene sin regionale funksjon og bidra til å utvikle sterke bo- og arbeidsområder. Sammen med riksveiene skal disse bidra til å skape et effektivt veinett i hele landet.

Nye veier finansieres som en kombinasjon av bompenger og statlige budsjettbevilgninger. Senterpartiet mener det bør etableres låneordninger til gunstig rente for å redusere bompengeselskapenes finansieringskostnader. Kostnadene ved innkreving av bompenger må reduseres ved hjelp av ny teknologi, slik at mest mulig av bompengene blir brukt til vei. Løsninger for anonym passering må komme på plass.

Det er i dag mange forhold som kan forsinke og fordyre veiprosjekter. For å sikre en mer effektiv gjennomføring av veiprosjekter vil Senterpartiet ha planlegging og utbygging av lengre sammenhengende veistrekninger. Senterpartiet vil gjøre Statens vegvesen til en smidigere og mer effektiv aktør for utbygging, vedlikehold og drift av veinettet. De delene av Statens vegvesen som primært arbeider med fylkesvegene skal overføres til fylkeskommunen og inngå som en ordinær del av fylkeskommunens administrasjon.

Gang- og sykkelvei

Senterpartiet vil øke satsingen på gang- og sykkelveier. Det gir bedre folkehelse, færre biler og bedre klima. I distriktene vil gang- og sykkelveier sikre valgfrihet på steder der bilen i dag er det mest praktiske framkomstmiddelet. I byene vil det å legge til rette for flere syklende få ned antall biler og dermed redusere luftforurensning, støy og køer. En svært positiv sideeffekt av dette er bedre folkehelse.

Jernbane

Jernbane er en effektiv og miljøvennlig transportform. Vi vil arbeide for moderne intercity-løsninger innad i regionene rundt de store byene. Disse må være bygd på en slik måte at regionene i framtida blir knyttet sammen av et moderne infrastrukturnett. Utbygging av dobbeltsporet jernbane rundt de store byene må gjøres på en måte som bidrar til at de på et senere tidspunkt kan bli en del av et høyhastighetsnett. Vi vil øke kapasiteten og regulariteten for godstransport i hele landet og redusere reisetider for persontrafikk. Det er viktig å fjerne flaskehalsen som Oslostunnelen, ved å bygge nytt dobbeltspor der så fort som mulig. Dieseldrevne jernbanestrekninger må elektrifiseres.

Kollektivtilbud

Senterpartiet vil ha et godt utbygd kollektivnett i hele landet, som gjør det enkelt og rimelig både å reise til og fra jobb og å reise raskt og klimasmart mellom landsdeler. Vei alene er ikke løsning på transportutfordringene i og rundt storbyene. Transportveksten må skje gjennom kollektivtransport, sykkel og gange i disse områdene. God flyt i kollektivtrafikken i og rundt de store byene får positive konsekvenser også for framkommeligheten mellom landsdelene. Senterpartiet vil videreføre og utvide belønningsordningen som stimulerer bykommuner til å innføre restriktive tiltak mot økt biltrafikk og samtidig utvide kollektivtilbudet. Større statlige bidrag forutsetter at bykommunene selv sørger for fortetting av bolig- og næringsutbyggingen rundt flere knutepunkter. For å redusere planleggings- og utbyggingsperioden må fylkene få mer ansvar enn i dag, og det må etableres mer effektive mekanismer for samarbeid mellom fylker. Senterpartiet vil samtidig styrke tilskuddsordningen for et kostnadseffektivt og brukertilpasset kollektivtilbud i distriktene.

Luftfart

Fly vil i lang tid framover være den foretrukne reiseformen på lengre strekninger både innenlands og ikke minst til utlandet. Senterpartiet vil legge til rette for et styrket flyrutetilbud i de områdene av landet som ikke har togtilbud. Det er et mål for Senterpartiet å få ned utslippene fra luftfarten ved å bruke avgifter til å stimulere til bruk av de mest miljøvennlige flytypene.

Senterpartiet vil opprettholde vårt store nett av lufthavner og finansieringen av disse gjennom flyplassavgifter, og mener at det er Avinor som skal drive lufthavner i Norge. De flyplassene som ikke er en del av Avinor-systemet skal kunne drives videre. Senterpartiet vil styrke rutetilbudet på distriktsflyplassene gjennom å gjøre anbudsordningen bedre og skape mer reell konkurranse. For å styrke Oslo lufthavn som en naturlig base for utenlandsflyginger vil Senterpartiet at passasjerer som skal videre med fly innenlands, skal kunne foreta tollklarering ved sin ankomstlufthavn.

Sjø og havn

Senterpartiet vil legge til rette for å flytte mer av godstransporten fra land til sjø. Dette er en viktig del av omlegginga til en mer miljøvennlig samferdselssektor. For å sikre dette må det satses mer på å utvikle havner og farleder. I tillegg må det opprettes knutepunkt for å flytte gods mellom jernbane, vei og sjø.

Senterpartiet går inn for fornying av ferje- og hurtigbåtflåten for å imøtekomme krav til universell utforming og klimatilpasning. For kystfylkene er hurtigbåtforbindelser mellom regionsentra og distrikt av avgjørende betydning, og Senterpartiet vil legge til rette for styrking av hurtigbåtforbindelsene langs kysten.

Det er et behov for å samle ansvaret for å tilrettelegge for sjøtransporten hos færre institusjoner og på færre forvaltningsnivåer enn i dag. Vi ønsker en helhetlig havnestrategi som medfører en oppgradering av mange havner og, i enkelte tilfeller, bygging av nye havner. Sjøtransportens gebyr- og avgiftssystem må gjennomgås med sikte på at sjøtransport blir konkurransedyktig på lik linje med veitransporten. Senterpartiet vil legge til rette for havneutbygging i nord for å møte de mulighetene en framtidig åpning av Nordøstpassasjen vil gi.

Bredbånd og telefon – den digitale allemannsretten

Senterpartiet vil at hele landet skal sikres fullverdig høyhastighetstilgang til nettet. Digital allemannsrett innebærer at vi må sikre hundre prosent dekning av høyhastighetsbredbånd til landets husstander. Utrulling av høyhastighetsbredband må bli en samferdselsatsing der det offentlige engasjerer seg i utbygging av infrastruktur, mens det er viktig å sikre konkurranse på tjenesteleveranse til lik pris i hele landet. Senterpartiet vil fortsette utbyggingen av mobildekning i hele landet. For å styrke mobildekningen på kort sikt vil vi åpne for såkalt nasjonal "roaming": At kunder skal ha tilgang til mobilbruk dersom det er nettdækning i et område selv om denne tilhører et annet selskap enn det man er kunde i.

Post

Senterpartiet vil beholde enhetsporto og seks dagers postombæring i hele landet. Det er viktig at posttilbudet er tilgjengelig for folk i alle deler av landet.

Senterpartiet vil:

- gjennomføre et nytt, betydelig løft i samferdselssektoren
- gjennom et opprustingsprogram ta igjen etterslepet på jernbane, riks- og fylkesveier
- øke utbyggingstempoet på vei og bane ved å redusere planleggingstiden, etablere en mer forutsigbar finansiering og bygge mer sammenhengende
- etablere statlige låneordninger til gunstig rente til nye samferdselsprosjekter
- gi alle i hele landet tilgang til mobilnett og høyhastighetsbredbånd
- redusere avstandene og øke konkurransemulighetene for næringslivet ved å øke veiinvesteringene betydelig
- sikre et felles lovgrunnlag for interesseavklaring i plan- og bygningsloven for å redusere planleggingstid for veiprojekter
- avvikle ordningen med nasjonal godkjenning av bompengeprojekt på fylkesveiene
- legge til rette for at pendlere i og rundt storbyene i større grad kan reise kollektivt, gjennom betydelige investeringer i jernbanenettet. Hyppige avganger og raskere tog gjør at flere har reell mulighet til å bosette seg der man ønsker

- modernisere jernbanen slik at godsmengden kan økes betraktelig
- slå sammen NSB, Flytoget og Jernbaneverket for å bedre kapasitetsutnyttelsen, utnyttelse av synergier og kostnadseffektivisering
- elektrifisere gjenstående dieseldrevne jernbanestrekninger
- videreutvikle de regionale lufthavnene og utvikle et godt rutetilbud
- bygge Stad skipstunnel
- sikre 20-minutters ferjeavganger på de gjennomgående riksveiene
- styrke hurtigbåtforbindelser mellom regionsentra og distrikt langs kysten
- videreutvikle et fleksibelt og brukertilpasset kollektivtilbud med bestillingstransport og tilbringerruter i distriktene
- øke bevilgningene til rassikring slik at etterslepet kan fjernes

Senterpartiet

